

formai tekintetben felül is múlták mesteröket, mégis csak epigonok Gallusszal szemben, mint egy, már kialakult műfaj továbbművelői. A harmadik nemzedéknek tipikus képviselője Ovidius, a kire a megelőző két nemzedék együttesen hatott, mert az elbeszélésben a Vergilius, az elegiában Tibullus és Propertius tanítványa.

Íme, Tekintetes Akadémia, az alapgondolatok, melyekre a római elegiáról szóló monographiámat felépitem. Mostani értekezésem ennek a nagyobb munkának előfutára kíván lenni.

A

"BEHDSET-ÜL-LUGAT"

CZIMŰ CSAGATÁJ SZÓTÁR.

THURY JÓZSEFTŐL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1903.

A »Behdset-ül-Lugat» című csagataj szótár.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I-ső osztályának 1903. febr. 3-iki ülésén.)

A közép-ázsiai török nyelvnek, az ú. n. csagatajnak, legjobb és legbővebb szótárát szándékozom megismertetni a török nyelvtudomány barátaival és művelőivel, még pedig — nagyobb világosság kedvéért — az eredeti forrásokkal és az ezek alapján írott csagataj szótárakkal kapcsolatban.

A csagataj-török nyelvnek *legrégebb* keletű forrása az *Abuska* című szótár, melynek két kiadása is van, ú. m. 1862-ben (Pesten) Vámbérytól, 1869-ben pedig (Szent-Pétervár) Veliaminof-Zernoftól. A szent-pétervári kéziratú példányból, illetőleg a másolónak a kézirat végén olvasható jegyzetéből kitűnik, hogy a szótár az 1560. év előtt íratott. A *bécsi* cs. és kir. udvari könyvtárban őrzött példány pedig már egyenesen megmondja, hogy az *Abuska* eredetije az 1552. évben kelt.*) Így tehát a ma ismeretes legrégibb török szótár jelenleg 351 esztendőse. — Ez a szótár, mint tudjuk, meglehetősen szerény terjedelmű, úgy hogy körülbelül csak 2000 szót tartalmaz; de másrészt megvan az az előnye, hogy legalább részben megjelöli a szavak kiejtésének módját. Még pedig természetesen a *XVI. századbeli kiejtést* tünteti föl, a mely egyben és másban különbözik a mai kiejtéstől, mint ezt a *Behdset-ül-Lugat* című szótárból láthatjuk.**)

*) A kézirat végén ugyanis ez mondatik: »A szótár bevégeztetett a 959. év Szafar hava 3-án» (= az 1552. év eleje). Ez az N. F. 36. jelzetű példány Szádik bin Musztafa kezétől eredő másolat, mely 213 levélből áll.

***) Így pl. az *Abuska* a *ك* *kef* betűt sokszor még *k*-nek olvastatja ott, a hol ma *g*-nek ejtik; a *ع* *je* betűt sokszor *é*-nek olvastatja, hol

Ezzel egykorú, vagy nagyon közelkorú az az *Abuska Lugati* című szótár, melyről Pavet de Courteille beszél szótára IX—X. lapjain s melyből ő csak néhány levélre terjedő kis töredéket ismert Sinászi efendi szívességéből. Ennek egy nagyobb töredéke, úgy látszik, az egésznek mintegy harmad része, megvan birtokomban s azt tapasztalom, hogy ugyanazt a kiejtést tünteti fel, melyet az első Abuska; s ámbár csonkán és több helyt hézagosan maradt fenn, mégis sok olyan szót tartalmaz, melyeket a másik Abuskában nem találunk. Én tehát nem merném azt állítani, a mit Pavet de Courteille, hogy t. i. ez csak kivonata az első Abuskának; ellenben egyből és másból bátor volnék azt következtetni, hogy ez az *Abuska Lugati* valamivel még régibb amannál s nem sokára Mir Ali Sir Nevái halála után (megh. 1500-ban) iratott. De nem lévén rá pozitív bizonyítékaim, csak említeni akartam valószínű föltevésemet.

A csagataj-török nyelvnek időrendben harmadik forrása a *Bedäi-ül-lugat* című, persa nyelven írott szótár, melynek a Vámbéry birtokában levő kézirati példánya Huszejn sah uralkodása idejében, 1715-ben iratott. Nevái szókinésének értelmezésével foglalkozik, csakhogy az Abuskánál is rövidebb, körülbelül csak felényi terjedelmű, mint ez (Čagat. Sprachstudien 199.).

Ezek után következik a szintén persául írott, nagyhírű *Szengilakh*, melynek eredetije mindez ideig lappang, úgy hogy ma csak kivonatait és átdolgozásait ismerjük. Sőt eddigelé iratásának korával és szerzőjének kilétével sem voltunk tisztában. Most azonban a Behdset-ül-Lugat előszava eloszlatja erről is a homályt. Ennek szerzője ugyanis az 1861. év tavaszán — a mikor munkáját bevégezte — azt mondja, hogy Mirza Mehdi Khánnak Szengilakh című szótára — a mely 1845-ben került először a kezébe — immár száz esztendő. Ebből az adatból tehát megtudjuk, hogy a Szengilakh 1760 körül iratott s hogy szerzője senki más, mint az a *Mirza Mohammed Mehdi Khán Aszterábádi*, a ki az 1736—1747. években Persiában uralkodó hatalmas *Nādir* sah titkára volt. Ugyanő írta a *«Tārikh-i-Nādiri»*, vagy *«Tārikh-i-Nādir sah»* című történelmi munkát, melynek tartalma 1709-től 1747-ig terjed, sőt ezentúl is még néhány évre. Ezen a réven immár ismerős előttünk a Szengi-

ma már *e*-nek hangzik; a szókezdő *z* *elif-je*-t többször még *i*-nek ejteti, holott ma ezt *e*-vel mondják ki, stb.

lakh szerzője, a mennyiben ezt a történelmi munkáját használta Hammer és Vámbéry is, amaz a *«Geschichte des osmanischen Reiches»*, emez *«Bokhara története»* című munkájában. — A *Tārikh-i-Nādiri*-t Sir William Jones francia nyelvre fordította és két kötetben kiadta Londonban 1770. évben. Ugyanő angolul is kiadta Londonban 1773-ban, németül pedig *Gadēbusch* szintén 1773-ban Greifswaldebén.*) De eredeti nyelven, vagyis persául csak 1844-ben jelent meg könyomatban Teheránban. — Minthogy Mehdi Khán a *Tārikh-i-Nādir*-t — melyen állítólag 15 évig dolgozott — az 1171 = 1757. évben fejezte be, bizonyára ezután fogott hozzá nagy csagataj-török szótára szerkesztéséhez s ez az időpont szépen összevág a Behdset-ül-Lugat szerzőjének imént említett adatával. A Szengilakhnak terjedelméről, illetőleg bőségéről felvilágosítást ad nekünk a kivonata, a *Khulāsze-i-Abbāsi* című szótár; míg a Behdset-ül-Lugat szerzőjétől egyebek között ama hátrányáról szereznünk tudomást, hogy egyáltalában *nincs jelölve benne a kiejtés*.

A Szengilakhnak kivonata a *Khulāsze-i-Abbāsi*, melyet Mohammed Khuveji, vagy Khoji olyan formán szerkesztett, hogy amabból átvette az összes töszókat, de elhagyta a ragozott alakokat és az idézett példákat (a Szengilakh t. i. a Behdset-ül-Lugat tudósítása szerint összesen 2500 verset, azaz 5000 sort, hoz fel példakul Nevái munkáiból), úgy hogy terjedeleme nézve csak mintegy tized része az eredetijének. Keletkezése idejét és körülményeit nem ismerjük; de a címében levő *Abbász* név aligha vonatkozhatik másra, mint Fetbali sah fiára, a felvilágosult, tudománypártoló és vitéz *Abbász Mirzá*-ra, a ki 1833 végén halt meg, úgy hogy ez a kivonat az ő életében, talán az ő megbízásából készülhetett. Mert legtermészetesebben így érthető az *«Abbāsi, vagy Abbász-féle kivonat»* elnevezés; s mert a Szengilakh kelte (1760) után való időből más Abbászra nem gondolhatunk.

A mi a *Khulāsze-i-Abbāsi*-nak, illetőleg az ismeretes másolatainak külföldi értékét illeti, a következőket szándékozom megemlíteni. Eddigelé 3 különböző példánya ismeretes, vagy legalább ennyit használtak fel a szótárirók. Egyik a *teheráni* kir. könyvtár

*) Lásd: W. H. Morley: A descriptive Catalogue of the historical manuscripts in the arabic and persian languages, stb. London 1854. a 138. lapon.

példányáról 1862-ben veit másolat Vámbéry tulajdonában, melyről így nyilatkozik: *«Höchst Schade ist es, dass die des Türkischen unkundigen Copisten durch Nachlässigkeit so vieles entstellten, denn wäre dies nicht der Fall, so würde es sich der Mühe lohnen das Chulasei Abbasi ohne Weiteres mit Text und Uebersetzung zu veröffentlichen».*¹⁾ — Másik példánya a *párisi* császári könyvtár tulajdona s erről Pavet de Courteille ezt írja: *«est assez fautif et offre des lacunes».*²⁾ — Harmadik a Pavet de Courteille birtokában levő példány, melyet Amédée Querry francia consultól kapott Tebrizből s melyről azt mondja, hogy az előbbinél minden tekintetben jobb.³⁾ — Látnivaló e nyilatkozatokból, hogy a Szengilakh nem maradt fenn számunkra kifogástalan alakban, hanem többé-kevésbé hibásan, úgy hogy ez a kivonata csak nagy óvatossággal és kritikával használható a csagataj nyelv forrásaként. Alább, a maga helyén, be fogok mutatni néhány vastag hibát, melyeket a szótárirók átvettek belőle.

Még a Khulásze-i-Abbaszinál is sokkal hibásabb és megbízhatatlanabb a *«Riszüle-i-Fazlullah Khán»*, vagy más néven *Lugat-i-Türki* című szótár, szintén persa értelmezéssel, mely 1825-ben jelent meg Calcuttában s ezért *Kalkuttai Szótár* néven is ismeretes. Vámbéry úgy nyilatkozik róla, hogy: *«durch die ungeheuer Anzahl von Fehlern, die darin wimmeln, nur wenig brauchbar, und wer sich desselben als Hilfsquelle bedienen wollte, würde sein Werk leicht mit verworrenen und unrichtigen Daten anfüllen».*⁴⁾ Pavet de Courteille pedig ezt írja róla: *«C'est un catalogue de mots sec et sans critique. Il est utile, mais il ne faut le consulter qu'avec précaution. Il donne souvent des explications qui sont à peine intelligibles, si l'on n'a pas un exemple qui en détermine le sens et la portée».*⁵⁾ Mindennek dacára ebből is igen sok hibás nyelvi adat került bele Zenker és Budagov szótáraiba!

Pavet de Courteille említ és használt még egy csagataj-persa szótárt, a *Násziri* címűt, melyet *Mirza-Kali Hidajet* szerkesztett

¹⁾ *Čagataische Sprachstudien* 201. lap.

²⁾ Szótára V. lapján.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ *Čagat. Sprachstudien* 200. lap.

⁵⁾ Szótára X. lapján.

a Szengilakh modorában. Azonban csak egy igen kis töredékét tudta megszerezni, mely 1855 táján Tebrizben megjelent könyomatban s csak az *ošatmak* szóig terjed, tehát az *elif* betűn kezdődő szóknak felét sem tartalmazza.

Ezeket a keleti, részint oszmán-török, részint persa nyelven szerkesztett forrásokon alapulnak az ismeretes csagataj-török szótárak.

Első közöttük Vámbéry Árminnak *«Čagataische Sprachstudien»* című munkája 1867-ből (Leipzig), illetőleg a benne levő szótár, — még pedig nem csupán az időrendnél fogva, hanem azért is, hogy az említett forrásokon kívül *szerzője személyes tapasztalatán* és egy *született őzbeknek*, t. i. Mollah Iszháknak, *közvetlen tudásán* alapszik: minélfogva nem lehet meglepő, ha a legjobb csagataj szótár, t. i. a Behdszet-ül-Lugat, az összes szótárak közül ennek nyelvi adatait igazolja legtöbbször, akarom mondani: majdnem kivétel nélkül, akár a szók alakja, illetve kiejtése, akár értelmezése tekintetében.

Pavet de Courteille *«Dictionnaire turc-oriental»* című szótára, mely 1870-ben jelent meg Párisban, sokkal bővebb ugyan az előbbinél, de használhatóságának sokat árt az a körülmény, hogy a szók nincsenek átírva latin betűkkel, vagyis nem adja a kiejtést. A szerző állítása szerint benne van mind az Abuskának, mind a Khulásze-i-Abbaszinak egész tartalma.

Legújabb keletű csagataj szótár a *Sejkh Szulejmán «Lugat-i-Csagataj ve türki oszmáni»* című munkája 1882-ből (Konstantinápoly),^{*)} oszmán-török értelmezéssel, de — a mi igen nagy kár — a kiejtés megjelölése nélkül. A szerző nem említ írott forrásokat, de a részletes összehasonlításból világosan kitűnik, hogy kiaknáztta mind az Abuskát (ezt említ is az előszóban), mind a Khulásze-i-

^{*)} Ezt most adta ki Kúnos Ignác az «Keleti Szemle» mellékleteként átírásban és német értelmezéssel, de mind a két tekintetben nagyon hibásan. — Sejkh Szulejmán *bokharai* származású, 1821 v. 1822-ben (a hídsre 1237. évében) született és 1847-ben került Konstantinápolyba. (L. életrajzát Mehemed *Tegfik* efenditől: *Jadkjar-i-Madsarisztán, Isztanbul* 1294. a 17. lapon). — Kúnos szerint maga Szulejmán úgy nyilatkozott szótára szerkesztéséről, hogy az abban levő szókines egy részét a nála több ízben megfordult közép-ázsiai dervisektől gyűjtötte, még pedig különböző nyelvtörületekről (Vorwort IV. l.).

Abbászit, valamint Ahmed Vefik «Lehese-i-Oszmáni» című szótárát is, mely igen sok csagataj szót tartalmaz; ellenben a Behdset-ül-Lugatot ő sem ismerte, erre kétségtelen bizonyítékaim vannak. Hogy az egész anyagból mennyit lehet tudni a szerző saját nyelvismeretének, azt nem tudhatjuk.

Ide kell még soroznunk Zenker-nek «Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch» (Leipzig 1866—1876) és Budagov Lázárnak «Sravniteljnij Slovar turecko-tatarskich narječij» (Szent-Pétervár 1869—1871) című szótárait, melyek a csagataj-törököt is felölelik. — Zenkernek főforrásai a csagataj szókinés tekintetében a Lugat-i-Türki és a Khulásze-i-Abbászi, még pedig ez utóbbinak a párisi es. könyvtárban levő példánya, vagyis a *leghibásabb*.¹⁾ — Budagov még jobban kiaknáta a Lugat-i-Türkit, azaz a Kalkuttai Szótárt, a Khulásze-i-Abbászinak csagataj szavait pedig Zenkertől veszi át. Ilyenformán nem nagy bizalommal viseltethetünk a Zenker és Budagov szótáraiban található csagataj szókinés iránt; mert soha sem tudhatjuk, hogy melyik adat helyes és melyik hibás? Pavet de Courteille meg is rövta Zenkert a Kalkuttai Szótárnak kritikátlan felhasználása miatt,²⁾ a mely megrovás még inkább alkalmazható Budagovra. Ezenkívül Zenker rendszeren *átírja* a csag. szokat, de legtöbbször esetben olyan formán, hogy sokkal jobban tette volna, ha nem írja át!

* * *

A fentebb felsorolt keleti forrásokhoz csatlakozik nyolezadikúl a *Behdset-ül-Lugat* بهجت اللغة azaz a «Szótárak disze» című csagataj-persa szótár, mely ezt a címet bizonyára jobban megérdemli, mint a történelmi irodalomban *Sukrallah*-nak «Behdset-ettevārikh» (történetek disze) című történelmi munkája.³⁾ Ezt a kéz-

¹⁾ Helytelen eljárásnak tartom, hogy Zenker a *Khulásze-i-Abbászi*-ből vett nyelvi adatokat állandóan *SL.*-vel jelöli, mintha azok a *Szengilak*-ból valók volnának. A *Khulásze-i-Abbászi* csak *kivonata* a *Szengilak*-nak; s azonfelül ennek a párisi es. könyvtárban levő másolata *botránysan hibás*; tehát ennek a hibáért nem lehet felelőssé tenni az eredeti *Szengilak*-ot! Részemről tiltakozom az olton, hogy a Zenkernél *SL.*-vel jelölt csagataj szók a *Szengilak*-h szavai volnának.

²⁾ Szótára előszavában a XI. lapon.

³⁾ *Sukrallah*-ról és 1456-ban írott munkájáról l. bővebben «A ma-

iratot — mely a keleti kalligraphia remekének mondható — a szerencsés véletlen juttatta birtokomba Konstantinápolyban más kéziratokkal együtt.*) Ez a Behdset-ül-Lugat szótár mind e mai napig teljesen ismeretlen a turkologusok előtt, létezéséről az imént említett szótárirók semmit sem tudtak, úgy hogy a birtokomban levő kézirat a török nyelvtudományban unicumnak nevezhető. Röviden meghatározva: a Behdset-ül-Lugat nem egyéb, mint a Szengilak-nak *javított* és tetemesen *bővített* kiadása, vagy átdolgozása; a mennyiben a szerző átvette annak egész anyagát, megjavította a kiejtés, illetve olvasás megjelölésével és tartalmát bővítette a saját nyelvismeretéből s tanulmányainak eredményeivel. Csak azt lehet sajnálni, hogy ez az egyetlen példány, illetőleg másolat sem teljes egész; mert több helyen hiányzik belőle több-kevesebb levél; de még ilyen alakban is eléggé meg nem becsülhető gazdag forrása a közép-ázsiai török nyelvnek és — mondjuk ki: — kritériuma a meglévő csagataj szótáraknak.

Szerzője — kivel az 50 lapra terjedő előszóból eléggé megismerkedhetünk — *Fethali Kadsar Kazvini*, vagy teljes nevén: Fethali bin Kelbali bin Mürsid-Kuli bin Fethali Kadsar Kazvini, a török eredetű kadsaroknak Szapauli nevű nemzetségéből. Az 1820. évtől kezdve — a Törökország ellen 1822-ben s Oroszország ellen 1826—28-ban viselt háborúk idején — Azerbajdszánban, illetőleg Tebrizben tartózkodott Abbasz Mirza trónörökös és helytartó személye mellett, mint annak titkára, jüz-basi (százados) rangban s mint ilyen, egyszer politikai küldetésben is járt Tifliszben Paskievicsnél, az orosz badak főparancsnokánál, ugyanannál, kit 1849-ben nekünk, magyaroknak, is volt alkalmunk ismerni. Midőn 1830-ban Abbasz Mirza Khoraszán tartományának kormányzója lön, attól fogva ott találjuk szerzőnket előbbi rangjában és minőségében Abbasz Mirza haláláig, vagyis 1833 végéig. Sőt nemcsak az előszóban, hanem a szótárban, egyes szavak értelmezése közben is, többször találunk életére vonatkozó adatokat. Így pl. a *él* szó-

gyarok eredete, őshazája és vándorlása» című munkámat a *Századok* 1896. évf. 780—783. l.

*) Ezek között van pl. az *Abushá*-nak és az *Abushka Lugati*-nak egy-egy töredéke; az 1300. évben írott *Iszkender-námé* Ahmeditől s a «*Pānzsád u hešt lugat*» című csagataj-persa szótár, melynek még a nevét sem említette senki.

nál megtudjuk, hogy járt *Eriván*-ban és környékén; a *Karsz* név-
nél arról ertesít bennünket, hogy járt ebben a városban; az *Arasz*
név magyarázata közben azt mondja, hogy ő látta ennek a folyó-
nak, t. i. az Araxesnek, forrását; mikor a *kümiz* (kumisz = lótej)
szónál ennek az itálnak készítése módját magyarázza, megjegyzi,
hogy ő ivott ilyent a tekke-turkománok között jártában, stb.

Azt írja magáról, hogy összesen 30 évet töltött el titkári
minőségben, mely idő alatt részint Azerbajdszánban és Irakban,
részint Farszban, Khoraszánban és Heratban tartózkodott; s e 30
év alatt, szabad idejében, a legnagyobb kedvvel és szorgalommal
tanulmányozta a csagataj nyelvet és Neváinak különböző munkáit.
Különösen bő alkalma nyílt erre Abbasz Mirza khoraszáni kor-
mányzósága idejében, mely évek alatt huzamosabb ideig tartózkodott
a szomszédos turkománok különböző törzseinél, ú. m. az
akhalí és *tedseni* tekkék, a *mervi* tekkék s a *szávik* és *szalór* turko-
mánok között. Azt írja, hogy sokat tanult a *dseleáir* és *kelát* nem-
zetségek főnökétől, a kinek csagataj nyelvismerete bámulatos és a
ki kitűnően ismerte s értette Nevái munkáit. Szerzőnk tehát, a szü-
letett török, nemcsak az iráni török nyelvet, mint anyanyelvét,
birta jól, hanem a közép-ázsiai törököt is beszélte s amazzal egyenlő
könnyűséggel használta, mint ezt a szótára előszavában olvasható
csagataj versei bizonyítják.

Szótára keletkezésére vonatkozólag a következőket olvassuk
előszavában. Az 1845. évben kezébe került Mirza Mehdi Khánnak
Szengilakh című szótára, a mely igen kevés példányban maradha-
tott fenn; mert csak hosszas keresés-kutatás után birt hozzájutni
egy példányához is. Máskülönbén nagy elismeréssel beszél róla,
csak azt a két hátrányát hibáztatja, hogy *nem eléggé bő s a kiejtést*
nem jelöli és nem magyarázza meg. A Szengilakhnak éppen ez a
kettős hiánya indította őt szótára megírására. Három évig dolgo-
zott nagy művén *Mesheid*-ben s az 1277. év Ramazán havában,
vagyis 1861 tavaszán (márczius 12—ápr. 10 között) fejezte be és
az akkor uralkodó Naszreddin sáhnak ajánlotta, mivel ez kedvvel
szokta olvasgatni Nevái munkáit.

Áttérhetünk már most a szótár *tartalmának* ismertetésére.

A Behdset-ül-Lugat a szókat nemcsak tőalakjukban hozza
fel, illetőleg az igéket nem esupán infinitivusban (*mak-mek* vég-
zeittel) s a névszókat nem csak nominativusban, hanem mindazon

ragozott alakokban is, a hogyan a csagataj íróknál egyik, vagy másik
helyen előfordulnak, vagyis olyan módon, mint az Abuskában lát-
juk. Ez az eljárás tetemesen növeli a munka terjedelmét s bizo-
nyos tekintetben szinte fölöslegesnek mondható; de másrészt,
nyelvészeti szempontból, sokszor haszonnal jár ez a tulajdonsága,
a mennyiben a legtöbb szó kétszer, háromszor, négyszer fordulván
elő *különböző vonatkozásaiban*, ilyen módon egyes szavaknak több-
féle értelme s jelentésüknek különböző árnyalatai tűnnek ki. —
A szótár tartalmát tevő szavak túlnyomó részénél a csagataj írók
műveiből *példák* vannak idézve, melyeknek száma egy és hat kö-
zött váltakozik. Legtöbbször csak olyan szavaknál hiányoznak a
példák, melyeket a szerző nem írókból, hanem az élő nyelvhasz-
nálatból vett föl. Az idézett írók között természetesen a legelső
helyen áll *Nevái*, a kinek 22 különböző munkáját dolgozta fel a
szerző erre a czélra,¹⁾ még pedig sokkal tüzetesebben, mint az
Abuska szerzője, a ki Neváinak 29 munkáját emliti forrásaként s
szótárának tartalma mégis messze mögötte marad a Behdset-ül-
Lugaténak. — Nevái után leggyakrabban idéz példákat *Lutfi*-től,
a kiről három ízben is ilyen kritikát mond: «Mir Áli Siren kívül
senki sem írt szebb költeményeket török nyelven Lutfinál»; vagy:
«Mir Áli Siren kívül Lutfinál szebben senki sem szólott török nyel-
ven s Nevái ennek igen sok *gazel*-jét 5-soros és 6-soros versekké
változtatta át».²⁾ A ritkábban idézett közép-ázsiai írók: *Szultán*
Huszejn Mirza,³⁾ *Báber*, *Mir Hajdar*,⁴⁾ *Obejd Khán*, *Binái*⁵⁾ és *Fuzúli*.

¹⁾ E munkák a következők: (vorschon) *Cihar divan*, *Garaib-us-sigar*,
Nevadir-ös-sebah, *Bedai-ul-yasat*, *Fevaid-ül-kibr*, *Penz kitab*, vagy *Xamse*,
Hajret-ül-obrar, *Ferhad u Sirin*, *Lejla u Mezuun*, *Seba-i-sejjare*, *Sedd-i-*
Iskenderi, *Dasitan-i-Sejz Saman*, *Mantik-ut-tajr*, *Nazm-ül-zovahir*; (prózá-
ban:) *Tariq-ül-muluk*, *Makbub-ül-kulub*, *Xamset-ül-muteh-hajelu*, *Mezalis-*
ün-nefais, *Nesaim-ül-muhabbet*, *Turiq-ül-enbija*, *Vakfnâme-i-medrese-i-*
izlasijje és *Nesr-ül-ali*. — Belin összesen 30 munkáját sorolja fel Nevái-
nak (*Journal Asiatique* V. série, tome 17, a 233—236. lapokon).

²⁾ Az *erin*, *siemek* és *kara budam* szókánál.

³⁾ Khoraszán fejedelme a Timuridák családjából, élt 842—911 =
1439—1505/6-ig.

⁴⁾ *Mir Hajdar*; *Mezsub* melléknévvel. Nevái kortársa volt s Herat-
ban lakott. *Mazzen* című munkájából kiadott egy részletet Pavet de Cour-
teille (*Miradnameh*, Paris 1882), L. róla bővebben ugyanott a XXVI—
XXX. lapokon.

⁵⁾ *Binai* költő Neváinak kortársa volt. Uszlad Mohammed Szebz-

Másrészt a Behdset-ül-Lugat nem csupán szorosabb értelemben vett szótár, mely a közép-ázsiai török nyelvnek szókinését pusztán nyelvészeti szempontból értelmezi, hanem némi részben földrajzi lexikon is, a mennyiben Közép-Ázsia régibb és újabb földrajzára vonatkozólag igen sok becses adatot tartalmaz; továbbá a történeti- és népvneknél (pl. az *Oguz*, *Čengiz*, *žagataj*, *Kara žan*, *želair*, *žalaž*, *karkik*, *kangli*, *kipeak*, *mogul* stb. neveknél) úgyszólván egész kis historiai értekezéseket olvashatunk a régi török törzsek és nemzetségekről a keleti historikusok adatai nyomán; végre a közép-ázsiai törökség *ethnographiá*-jára vonatkozó megjegyzések és magyarázatok is bőven találhatók benne.*) Szóval: a Behdset-ül-Lugat nagy apparatussal készült, sokoldalú munka, melyet a nyelvészen kívül a geographus, történetbúvár és ethnographus is haszonnal forgathat.

A mi a *berendezését* illeti, minden lapon elül áll a *csagataj* szó, gondosan ellátva az olvasását mutató írásjelekkel (a *fatha*, *keszre*, *zamme*, *tesdid*, *dsezm* stb. jele); utána, illetőleg alatta szóval is (természetesen persául) megmagyarázva és meghatározva a *kiejtés* és a *helyesírás*; ez alatt következik az illető szó *értelmezése* persául; s végre az imént felsorolt íróból vett *példa-idézetek*.

A Behdset-ül-Lugatnak három nagy *előnye* van a közép-ázsiai török nyelvnek fentebb említett régi forrásaihoz és a létező szótárakhoz képest, ú. m. 1. feltünteti a mai *kiejtést*; 2. a többi kézirati példányokhoz s a nyomtatásban ismeretes Kalkuttai Szótárhoz viszonyítva *hibátlan*nak mondható; 3. *bővebb* a többiekénél.

A mi a *kiejtés* jelölését illeti, ezt természetesen nem úgy kell érteni, hogy a Behdset-ül-Lugatnak összes szókinését egytől-egyig éppen olyan pontosan és biztosan lehet olvasni, mintha latin betűkkel és az ezekből nyelvészeti célra formált jegyekkel volna írva, — mert ez az arab betűkkel való írásnál teljes lehetetlenség. De már az is nagy nyereség, hogy a többféle hangértéket képviselő négy betűnek, t. i. a *ك* *kef*, *ك* *elif*, *ع* *ev* és *ي* *je* betűknek miként hangoztatását az egész szótáron keresztül megjelöli és megmagya-

Binā fia s Herátban született és lakott, de Neválval viszályba keveredvén, Transoxaniába ment és Sejbáni Mehemmed khán kinevezte udvari költőjének. Meghalt 922 = 1516-ban.

*) Pl. az *uča*, *kara-badam*, *kara-per*, *kara-kiz*, *kimiz* stb. szóknál.

rázza; sőt a *ev* betűt illetőleg annyira megy a pontosságban, hogy meg tudja különböztetni: mikor hangzik *o*-nak, mikor *u*-nak s másrészt hol ejtik *o*-nek és hol *ü*-nek?

A Behdset-ül-Lugat a következő módokon határozza meg a benne foglalt szókinésnek miként olvasását.*)

1. Ha a *ك* *kef* betű, bármilyen helyzetben, *k* hangnak ejtendő, az illető csagataj szó alatt ezt írja a szerző: «be-kef-i-tāzi», vagyis: arab *kef*-fel. Pl. *كوججوك* olv. *kūcük* (kutya-kölyök), *يکک* olv. *jikke* (egyedül, magános).

2. Ha pedig a *kef g*-nek hangoztatandó, ezt a «be-kef-i-pārsi» (= persa *kef*-fel) magyarázatból tudjuk meg. Pl. *كوزاشچي* olv. *gūrešči* (hajvívó), *كاوركا* olv. *gevürge* (nagy dob), *گومدوندك* olv. *gömdüng* (femettél, elástál).

3. A hol a szókezdő *ك* *elif* betűt nyújtott *ä* hanggal kell ejteni, az *elif* fölött a *medda* jegye látható. Pl. *آت* *ät* (név), *آسرامان* *äsramak* (örizni), *آلتون* *ältun* (arany) stb. A szótárnak 1—58. levelein az ilyen kezdetű szavak vannak felsorolva.

4. Ha pedig a kezdő *elif* rövid *a*, vagy *e* hangnak ejtendő, akkor fölötté egy rézsütös vonalka, a *fatha* jele, áll s külön is megjegyeztetik, hogy «be-fath». Pl. *آبوشغ* olv. *abušga* (férj), *آرباغ* olv. *arbag* (mese, varázsmondóka), *آك* olv. *ekke* (bátya), *آبك* olv. *ebek* (taraj) stb. Az ilyen kezdetű szók a szótár 58—71. levelein következnek.

5. A hol a szókezdő *elif* betűt *i*-nek kell olvasni, alatta a

*) Az arab betűk átírására vonatkozólag megjegyzem, hogy *چ* = *č* (magyar *cs*), *ج* = *č* (magy. *cs*), *خ* = *ch* (*kh*, *ch*), *ژ* = *ž* (magy. *zs*), *س* és *ص* = *s* (magy. *sz*), *ش* = *š* (magy. *s*).

keszre jegye látható s azonkívül megmondatik, hogy «be-kesr». Pl. **إِيرِك** olv. *iprik* (öreg), **إِيَا** olv. *ina* (pohár, serleg).

6. Ha azonban az *elif* u és ü hangértéket képvisel, fölötte látjuk a *zamme* jegyét s egyszersmind a «be-zamm» utasítást olvasuk. Pl. **أَنْعَا** olv. *unga* (neki), **أَنْرَار** olv. *Utrar* (egy város neve), **أَنْسُون** olv. *üksün* (drága és szép kelmedarab).

7. Mikor a *je* betű *i*-nek olvasandó, alatta van a *keszre* jele és mellette a «be-kesr» megjegyzés. Pl. **بِيَكْتِيلِيَك** olv. *jigítlik* (fertility, vitézség), **بِيْتِيلِيَب** olv. *bitilib* (iratván).

8. Mikor pedig *e*-nek kell kiejteni a *je* betűt, nemesak a *fatha* jele áll fölötte, hanem meg is jegyeztetik, hogy «be-fath». Pl. **بَيْرَمَاك** olv. *bermek* (adni), **كَيْلِمَاك** olv. *gelmek* (jönni).

9. Szintén így van megkülönböztetve a szókezdő *elif-je*-nek *i* és *e* hangértéke. Pl. **إِيَكِي** olv. *iki* (kettő), **إِيلْدَام** olv. *ildam* (gyors); **إِيَشَاك** olv. *esék* (szamar), **إِيَيْنُوك** olv. *enük* (állatok kicsinyje).

10. Hogy a szókezdő *elif-je* mikor olvasandó *aj*, vagy *ej*-nek, azt is megtudjuk a Behdset-ül-Lugat hangjelöléséből. Pl. **أَيْلَاشِمَاق** «be-sükün je», olv. *ajlaşmak* (együtt fordulni), **أَيْتِمَاق** olv. *ajtmak* (mondani), **أَيْلَانِمَاك** olv. *ejlenmek* (valahol tartózkodni), **أَيْلَامَاك** olv. *ejlemek* (tenni, csinálni).

11. A Behdset-ül-Lugat szerzője a *var* betűt illetőleg a *zamme*, vagy *zamm* kifejezést és ennek jelét csupán a két *zárt* vocalisra, t. i. az *u* és *ü* hangokra vonatkoztatja, ellenben a két *nyíltabb* vocalisra, ú. m. az *o* és *ö* hangokra, a *fatha*, vagy *fath* műszót és ennek jelét alkalmazza, az ajkak állásáról vevén e megkülönböztető jelölést, — mint ezt az előszó 35—36. lapjain megmagyarázza és példákkal illusztrálja. Pl. a **كُول** szó «be-fath-i-kef-i-pärsi» = *göl* **كُول** (tó); de «be-zamm-i-kef-i-täzi» = *kül* **كُول** (hamu). To-

vábbá mikor a **كُولَاكَان** szó «árnyék» jelentésben veendő, így írja és magyarázza meg: **كُولَاكَان** «be-fath-i-kef-i-täzi u kef-i-pärsi», azaz: *kölegen*; ha pedig «nevető» az értelme, akkor így írja és magyarázza meg: **كُولَاكَان** «be-zamm-i-kef-i-pärsi u kef-i-pärsi-idiger», azaz: *gülegen*. Ime még néhány példa a teljes világosság kedvéért. **كُورُونَكُور** «be-fath-i-kef-i-pärsi ve sükün nun u zamm-i-kef-i-pärsi» = *gözünügüz* (a szemetek), **كُورُونِمَاك** «be-fath-i-kef-i-pärsi ve zamm-i-re» = *gürümek* (látszani), **كُورُوب** «be-fath-i-kef u zamm-i-bé-i-pärsi» = *kopuz* (koboz); **كُول** «be-fath-i-evvel» = *kol* (kar); **كُول** «be-zamm-i-evvel» = *kul* (szolga); **تُوز** «be-zamm-i-té» = *tuz* (só) és *tüz* (egyenes, sík); ellenben **تُوز** «be-fath-i-evvel» = *toz* (por) és *töz* (tűz!); **تُوزِمَاك** «be-fath-i-té» = *tözmek* (tűrni, elviselni), de **تُوزِمَاك** «be-zamm-i-evvel» = *tüzmek* (rendezni), **بُورُولِمَاق** «be-fath-i-evvel» = *borulmak* (elfáradni), de **بُورُولِمَاق** «be-zamm-i-evvel» = *burulmak* (az álom megfejtetik), **كُوش** «be-zamm-i-evvel» = *kuš* (madár), de **كُوش** «be-fath-i-evvel» = *koš* (pár), **بُولَاغ** «be-zamm-i-bé» = *bulag* (forrás); **بُولَاك** «be-zamm-i-bé» = *bülek* (csapat, osztály), **بُوغُوز** «be-fath-i-bé» = *boguz* (torok), **بُوكُورِمَاك** «be-fath-i-bé» = *bögürmek* (öröditani) stb.

12. Éppen ilyen módon különbözteti meg azt is, hogy a szókezdő *elif-var* *o* vagy *ö* hangnak, illetve *u*, vagy *ü*-nek olvasandó-e. Pl. **أَوْغُوش** «be-fath-i-evvel» = *oquš* (unoka), **أُوكُوش** «be-fath-i-evvel» = *ögüş* (sok, több), **أُولَامَاق** «be-zamm-i-evvel» = *ulamak* (összekötni, hozzácsatolni), **أُولَامَاك** «be-zamm-i-evvel» = *ülemek* (ordítani, — kutya, sakál).

13. Az is jelölve van, ha a szókezdő و betűket *av*-nak kell olvasni. Pl. *أَو* be-sükün *vav* = *av* (vad, vadászat), *أَوَلَاتِي* be-sükün *vav* = *avlati* (vadászterület; ellenben: *أَوَلَاتِي* be-*fath*-i-*evvel* = *olak*: gödölye), *أَوْرَج* *avaġ* (marok).

14. A melyik mássalhangzó hosszan ejtendő, annak fölötté áll a *tesdid* jegye s külön is megjegyztetik, hogy *tesdiddel* kell hangoztatni. Pl. *أَلَيْن* be-*kesr*-i-*lám* u *tesdid* = *allin* (damascirozott kard), *أَكَّة* olv. *ekke* (bátya).

15. A melyik mássalhangzó után nem kell semmiféle vocalist ejteni, kivétel nélkül fölötté látjuk a *āszem* jegyét s azonkívül megjegyztetik, hogy «be-sükün», vagy «be-reside». Pl. *أَلْقِيْش* be-sükün-i-*lám* u *šin*, azaz: *alkiš* (áldás), *أَيْمَكَانَسُون* be-sükün-i-*mim* u be-nün-i-*reside*, vagyis: *emgenmesün* (ne fáradozzék) stb.

16. Végre a Behdset-ül-Lugat a szavak magas-, vagy mélyhangú voltát is megkülönbözteti olyan szókban, vagy alakokban, melyekben *gutturalis* hangok fordulnak elő, a mennyiben *kef*-et (akár arab *kef*, vagyis *k*, akár persa *kef*, azaz *g* legyen) esakis *magas* hangú, ellenben *kaf* és *gajn* betűket kivétel nélkül *mély*-hangú szókban ír, mint ezt az előszó 35. lapján is kifejti, hol például hozza fel az utolsó betű kivételével egészen azonosan írott *يَيْرَلَمَاقِي* *jirlemek* (énekelni) és *يَيْرَلَمَاق* *jerlemek* (elhelyezni) igéket.

A mi az egyes szavaknak *helyesírására* vonatkozó utasításokat illeti, azoknak csak az arab írásban van értelmük, de mireánk nézve teljesen fölöslegeseek, ha már egyszer a szók helyesen vannak írva. Szerzőnk azonban nem elégszik meg annyival, hogy pl. az *أَعُو* és *أَشْرَقَمَاقِي*, *أَسْلَان*, *أَز*, *أَرَا*, *أَتَمَاقِي*, *أَجَمَاقِي*, *أَج*, *أَيْرِك*, *أَبَاغَا*

szókat leírja ezekben az alakokban, hanem még külön is megmagyarázza róluk, hogy az 1. szó be-*bē*-i-*ebžed* (azaz = *abaga* és nem *apaga*), a 2. be-*bē*-i-*pārsi* (vagyis *iprik* s nem *ibrik*), a 3. be-*ġim*-i-*ebžed* (= *aġ* és nem *aē*), a 4. be-*ġim*-i-*pārsi* (= *aġmak* s nem *aġmak*), az 5. be-*tē*-i-*karšat* (= *atmak* s nem pedig: be-*tā*-i-*butti*, vagyis nem *أَطْمَاقِي* irandó), a 6. be-*rē*-i-*karšat* (= *ara* és nem *أَرَا* *ara*), a 7. be-*zē*-i-*noktadār* (= *az* és nem *أَرَا* *ar*), a 8. be-*šin*-i-*binokta* (= *aslan* s nem *ašlan*), a 9. be-*šin*-i-*karšat* (= *ašukmak*, nem *ašukmak*), a 10. be-*gajn*-i-*noktadār* (= *ajū* és nem *أَعُو*, vagyis nem pont nélküli *ajū* betűvel).

Mivel tehát a Behdset-ül-Lugat ilyenformán a középázsiai török nyelvnek *ejtésével* is megismertet bennünket, ez az eléggé meg nem becsülhető jótulajdonsága kulcs gyanánt szolgál nekünk ahhoz, hogy pl. a Pavet de Courteille és Sejkh Szulejmán szótárában foglalt csagataj-török szókat hogyan kell *helyesen* olvasnunk; s egyszersmind ennek a segítségével módunkban áll kiigazítani azokat a *hibákat*, melyeket Pavet de Courteille, Zenker, Budagov elkövettek a csagataj-török szók átírásában. Nem az a célja ugyan ennek a tanulmánynak, hogy sorra kimutassam az említett összes hibákat, de alkalmilag még sem mellőzhetem egészen ezt a kérdést; mert nagy fontosságú a közép-ázsiai török nyelv hangtanára nézve s mert ennek, a személyes tapasztalat és gyakorlati nyelvismeret alapján írott szótárnak kalauzolása mellett kitűnik, hogy az imént nevezett turkologusok csak *úgy vaktában és gondolomra* jártak el a török szók átírásában.

Pavet de Courteille elég óvatos volt ugyan, hogy személyes tapasztalata hiányában nem kísérté átírással összegyűjtött szókincsét, de a példákul felhozott szövegeknek némely szavait mégis átírta francziásan, azonban legtöbbször helytelenül. Így pl. a *كُورِنْدِك* szót (une des parties qui composent la tente) így írja át: *gouzenk* (azaz: *guzenk*), azonban a Behdset-ül-Lugat ezt így olvastatja: *közeng*, valamint vele egyezőleg Vambery is. Tehát egy, öt betűből álló szóban három hang *helytelenül* van visszaadva! A *تُولُوكُوم* szó (espèce de refrain entremêlé de pas cadencés) ő szerinte *toulougoum* (= *tulugum*)-nak hangzik, ellenben a Behdset-ül-

Lugat szerzője úgy tudja, hogy *tülügüm*-nek ejtik ki. Itt ismét mind a három vocalis átírása hibás. Továbbá a *تولغام* (troupe postée en embuscade) szót is helytelenül írja át *toulgama* (= *tulgama*)-nak, mert a Behdset-ül-Lugat szerint *tolqama*-nak hangzik. Valamint a *تويوق* (espèce de poésie) sem *tujuk*-nak ejtetik, hanem *tojuk*-nak; szintígy az *ايكاجي* (néne; Pavet 119.) nem *ikadji* (ikažji), hanem *ikeži* (Vámbéry: *ekeži*).

Zenker szótárában pedig hemzsegnék az efféle hibák. Mutatóul csak két betűből, t. i. a *t* és *e* kezdetű szókból, említék föl néhány példát.

Zenkernél:	Behdset-ül-Lugat:
<i>turlamak</i> (sticken, bunt sticken)	<i>torlamak</i> (Vámbéry is)
<i>tüzmek</i> (erdulden, ortragen)	<i>tözmek</i> (Vámb. is)
<i>tog</i> (Staub)	<i>tug</i>
<i>tugdak</i> (Trappgans)	<i>tagdak</i> (Vámb. is)
<i>tugur</i> (Zelt)	<i>toğur</i> (Vámb. is)
<i>tukum</i> (Sattel, Pferddecke)	<i>tokum</i> (Vámb. is)
<i>toymak</i> (önteni)	<i>tökmek</i> (Vámb. is)
<i>tögmek</i> (knüpfen)	<i>tügme</i>
<i>toguśmak</i> (sich schlagen, kämpfen)	<i>tögüşmek</i>
<i>tulak</i> (Fusslappen, Strumpfsokke)	<i>tolak</i> (Vámb. is)
<i>tülüküm</i> (eine Art Gesang)	<i>tülügüm</i> (V. <i>tölügüm</i>)
<i>tünegün</i> (gestern, jüngst)	<i>tönegün</i> (Vámb. is)
<i>tünk</i> (Flasche, Krug)	<i>tüng</i> (Vámb. is)
<i>tirküzmek</i> (wieder beleben)	<i>tirgüzme</i> (Vámb. is)
<i>tirmek</i> (pflücken, sammeln)	<i>termek</i> (Vámb. is)
<i>tikermen</i> (Mühle)	<i>tegirmen</i> (Vámb. is)
<i>cöp</i> (gerade, geziemend)	<i>cüb</i>
<i>čulpan</i> (Morgenstern)	<i>colpan</i> (Vámb. is)

Kunos Ignác Sejkh Szulejmán esagataj szótárának átírásában még Zenkernél is merészebben és ingatagabb alapon dolgozik, miről meggyőződhetünk a például idézett néhány szó összehasonlításából.*)

*) Maga Kunos is elismeri és bevallja, hogy átírása nem egészen vége pontos és megbízható. Azt mondja ugyanis, hogy ő a esagataj szó-

Kunosnál:	Behdset-ül-Lugat:
<i>ezée</i> (péncz)	<i>آفچه</i> <i>ákée</i>
<i>ezsum</i> (részeg)	<i>آخسوم</i> <i>axsum</i>
<i>elaóok</i> (sátor)	<i>آلاچوق</i> <i>álačuk</i>
<i>elguži</i> (nevő)	<i>آلغوجي</i> <i>alguži</i>
<i>esramak</i> (örizni)	<i>asramak</i> (Vámb. is)
<i>ezta</i> (herélt ló)	<i>azta</i> (Vámb. is)
<i>okun</i> (más)	<i>ogün</i> (Vámb. is)
<i>ujakmak</i> (leáldozik a nap)	<i>ojakmak</i> (Vámb. is)
<i>üläk</i> (holttest), <i>ülüm</i> (halál)	<i>ölük, ölüm</i> (Vámb. is)
<i>igri</i> (görbe)	<i>egri</i>
<i>ikirmak</i> (Zwirn spinnen)	<i>igirmek</i>
<i>ikalanmak</i> (sich aufhalten)	<i>eglenmek</i>
<i>ir</i> és <i>ájr</i> (ferfi)	<i>er</i> (Vámb. is)
<i>birnak</i> (adni)	<i>bermek</i>
<i>bigüm, bikim</i> (ürnö)	<i>begin</i> (V. <i>begüm</i>)
<i>bike, bika</i> (lediges Mädehen)	<i>beke</i>
<i>birküži</i> (adó)	<i>bergüži</i>
<i>ööp</i> (passend; és: Holz)	<i>cüb</i> (passend), <i>cöb</i> (Holz)
<i>čopčok</i> (veréb)	<i>cüpeuk</i>
<i>kismek</i> (vágni)	<i>kemek</i> (Vámb. is)
<i>koda</i> (Schwager)	<i>kuda</i> (Vámb. is)
<i>kumargal</i> (Festung)	<i>komargal</i>
<i>kumarmak</i> (umgeben)	<i>komarmak</i>
<i>kütük</i> (levágott fadarab)	<i>kötük</i> (Vámb. is)
<i>küjmenmek</i> (Grund zu einem Vorwand finden)	<i>göjmenmek</i> stb.

Említettem már, hogy a keleti szerzőktől írott szótárak, különösen a két legbővebb, t. i. a Khulasze-i-Abbaszi és a Kalkuttai

kat Sejkh Szulejmán mostoha fiának, Abdullahnak, *hüjtése* szerint írta át, a kinek elég alkalma volt érintkezni a Konstantinápolyban megfordult özbek dervisekkel; de a hangoztatásán ő maga is sokszor észrevette a *sztabuli nyelvi* befolyását, a *lühükat* azonban nem állott módjában kiigazítani (Vorwort IV. l.).

Szótár; a másolók gondatlansága, illetőleg a hanyag nyomtatás következtében, telve vannak hibás nyelvi adatokkal. A kizárólag *írott források* alapján dolgozó európai turkologusok aztán — nem járván el kellő kritikával s nem is állván rendelkezésükre a zürzavarban eligazító kritérium — tömérdek sok helytelen nyelvi adatot vettek át belőlük szótáraikba. Ezekkel szemben a Behdset ül-Lugatnak nagy gondtal és kalligraphiával írott példánya bátran hibátlannak mondható, — leszámítván azt a néhány hibát, melyek leginkább a pontozás eltévesztéséből estek, de a melyek — látván az illető szóknak jelentését — első pillanatra fölismerhetők és kiigazíthatók. Ilyen megbízható kritérium állván rendelkezésünkre s azonfelül módunkban levén a közép-ázsiai török nyelv összes, létező szótárainak adatait a legtüzetesebben összehasonlítani egymással: fel fogok sorolni egy sereg *hibás adatot*, egyrészt azért, mert a török nyelvtudományra nézve fölötte fontos volna a csagataj szótárakban található tévedéseknek kimutatása elejétől végig: másrészt mert ilyen módon megismerhetjük a Behdset-ül-Lugatnak második előnyét is.

Ajirga = rave (répa; Pavet de Courteille), retek (jaban turpu, fužl; Sejkh Szulejmánnál). A ki nem jár utána a dolognak, kénytelen elhinni ezt az adatot; pedig itt tévedés van, mit a közös forrás, t. i. a Khulāsze-i-Abbāszi okozott. A BL.*) ugyanis (melynek szerzője magát, a Kh. Ab. *eredeti forrását*, a Szengilakhot, használta) így értelmezi ezt a szót: *نر بود یعنی فحل* *ner būd*, jani: *fahl* (mas animalis; különösen esődör) s megjegyzi, hogy mongól eredetű szó. És a BL.-nak igaza van; mert a mongolban: *ačirgha* = étalon; le málle de plusieurs animaux (Kowal. I. 125.) s a burjátban: *azerga, azarga, azarga* = Hengst (Castrénnál). Az említett két szótáríró tehát az a körülmény vezette félre, hogy a Kh. Ab.-ban a helyes *نر بود* (*ner būd*) és *فحل* (*fahl*) helyett, a kézirat másolójának hanyagsága és tudatlansága miatt, *ترنر* (= rapha-

*) Minthogy a következőkben igen gyakran előfordulnak az egyes szótárak nevei, rövidség okáért így jelölöm őket: BL. = Behdset-ül-Lugat; Kh. Ab. = Khulāsze-i-Abbāszi; KSz. = Kalkuttai Szótár, vagyis Fazlullah Khánnak Lugat-i-Türki-je.

nus, retek) és *فحل* (*fužl* = retek) olvasható. Másképpen érthetetlen volna ez a hibás adat.

Ašukluk silki *اشوقلوق سيلكى* = os protuberant du genou (Pavet). A szónak első részébe még belenyugodhatunk, de mi az a rejtélyes *silki*? Megmondja a BL., mely a «térdkalács»-nak csagataj nevét ebben az alakban ismeri: *ašuklu söngek* (سونك). A *söngek* szóról pedig jól tudjuk, hogy *csont*-ot jelent.

Almajaš *الما ياش* = espèce de canard (Pavet). — A BL.-ban

باش *be-bê-i*-ebzed, azaz: *alma-baš*. Szintigy az Abuskában is. Pavet forrásában tehát csak tollhiba a kétpontos *ب* *j* az egyponos *پ* *b* helyett; mert hiszen a szó utolsó része nem egyéb, mint a «fej» jelentésű *baš*.

Otun = Donner (Zenkernél) a KSz.-ból idézve, hol *هزيم* szóval értelmeztetik. Azonban a BL.-ban ez az *otun* = hime *هيمه* (tüzifa); továbbá Szulejmánnál szintén: hime és *hizem* *هيزم* (tüzifa), Vámbérynél: Holz, Pavet-nál: *odun* = bois à brûler. — Kitűnik ebből egyrészt az, hogy a KSz.-ban a *هزيم* (*hezim*) értelmezés tollhiba, vagy sajtóhiba a *هيزم* (*hizem*) helyett, másrészt az, hogy a csagatajban nincsen «Donner» jelentésű *otun* szó.

Uratlaşmak *اوراتلاشمق* = a jelszót kiáltani (Pavet és Szulejmánnál). A BL.-ban *uranlaşmak* *اورانلاشمق* s Vámbérynél szintén *n*-vel *öranlaşmak*. Itt ismét az okozta a hibát, hogy Pavet és Szulejmán forrásában *t* állott *n* helyett; mert hiszen az alapszó nem *urat*, hanem *uran* (jelszó).

Oklamak = avoir le culte de soi-même (Pavet). Ennek az igének ilyen értelme csak a Kh. Ab. hibás példánya szerint lehet. A BL. így értelmezi: ez *žāj-i*-belend *žōdrā perān kerden* (magas helyről leröpíteni magát, leugrani). A Szengilakh kivonatában tehát hiányzik az értelmezés előrésze («ez *žāj-i*-belend»), a második része pedig bizonyára így hangzik: *žōdrā perest kerden*, vagyis *پران* *peran* helyett *پرست* (*perest*) olvasható tollhibából. Hiszen az *okla-*mak ige tudvalevőleg az *ok* (nyíl) származéka s mint ilyen, első sorban ezt jelenti: «nyilat röpíteni, nyilazni».

İşik, vagy *eşik* = maison, palais; porte (Pavet). Ellenben a BL. szerint: *derh-i-žane* u *serā*, vagyis: háznak és palotának

kapuja. Továbbá az Abuska Lugati és Vámbéry is csak «kapu, Thüre, Pforte» jelentésben ismerik ezt a szót, valamint az oszmánliban és kazáni-tatárban is a megfelelő *isik*, illetve *isek* = ajtó. A «ház, palota»-féle jelentés tehát csak félreértésből eredhetett.

Başin باشين = Blitz; éclair; molnija (Zenker, Pavet, Budagov), a KSz.-ból, a hol *bark* szóval magyaráztatik. Ezt a szót a BL., Abuska, Abuska Lugati, Vámbéry és Szulejmán nem ismerik, hanem úgy tudják a dolgot, hogy az arab *bark* neve a esagatjban *jasin* ياشين és *jasim*, a kirgizben *jasin*. Világos tehát, hogy a KSz.-ban a باشين alak csak toll-, vagy sajtóhiba a ياشين helyett.

Başi vemanlık وما نليق = orgeuilleux; rebelle (Pavet), és *baş minlik* باش مينليك (inānijet, serkeşlik, inād, çödrej; Szulejmán). E két furesaság helyett a BL. így adja: باشى دومانلىق *başi dumanlıq* (büszke, kevély, nyakas, engedetlen). És ez a helyes; mert a *duman* = köd, pára, homály; úgy hogy ez a kifejezés tulajdonképpen ezt teszi: ködös, vagy homályos fejű; míg amaz a kettő érthetetlen. V. ö. Vámbérynél: *başim tumanlı* (ich bin besorgt). A Pavet kézirati példányában tehát elmaradt a szókezdő د d betű, a Szulejmánéban pedig az első دو du szótag és így támadt ez a két hibás adat!

Bagu بغو = Weideland, paturage (Zenkernél) a KSz.-ból véve át, melyben چرا szóval magyaráztatik. Ilyen esagataj szó tényleg nem létezik, hanem van helyette نغو vagy ناغو azaz *nagu*, a BL. és Szulejmán szerint ugyancsak چرا jelentéssel; — csak hogy ez a persa szó nem a «pastio» értelmű *cerā* (éeriden = legelni), hanem a چه *çi* kérdőnévmás datívusa, *çirā s* ezt teszi: «minek? miért?» Itt ismét az első betű pontozása van elhibázva, azaz ن n helyett ب b.

Bertik بېرتيك = esont (os; Pavet; kemik, ustuzan, azu; Szulejmánál). A BL.-ban: پېرتيك = terkiden-i-ustuzan, azaz: esont-repedés, esont-törés, vagy hasadás. A többi török dialektusok is a BL.-nak adnak igazat; mert pl. az oszmánliban: *bertmek*, *pertmek* ige = kifeزامodik, kimarjúl, a esonttöréstől a hús zúzódik, megsérül; s ebből *pertik* = zúzódott, megsérült, kifeزامodott (Ahmed Vefik); Budagovnál: *bertik* (Beschädigung, Verletzung, Bruch); a kazániban: *birtek* (csomó a kifeزامodástól,

Geschwulst, Beule von Verrenkung), *birt-* (kifeزامítani, verrenken; Bálint G.). Pavet és Szulejmán forrás-példányában tehát csak maga az *ustuzān* (esont) szó volt meg értelmezésképpen, a hozzája tartozó *terkiden*-nek elhanyagolása következtében.

Budaj = ein Kleidungsstück der vornehmen Üzbeken (Zenkernél), a Kh. Ab.-ból, melyben így magyaráztatik: nev'i ez بورد. — Azonban a BL.-ban így olvassuk az értelmezést: nev'i ez سرود *sürüd-i-maysüs-i-tajfe-i-özbeğije*, vagyis: egy sajátos *ének*, vagy *dallam* az özbekeknél. Pavet és Szulejmán is a BL. magyarázatának adnak igazat.

Bürge = perdrix (fogoly-madár; Pavet): — Hirsch, cert (Zenker). Itt azzal a neveltséges furesasággal állunk szemben, hogy ez a *fogoly* és ez a *szarvas* valósággal *bolha*-ból alakult át! Ugyanis a BL.-ban így olvassuk: *bürge* = كيك *kejk* (azaz bolha, Floh, pulex). Szulejmánál ez a *bürge* szintén = *kejk*, pire, burgus (= bolha), valamint Vámbéry szerint is: Floh, pouce. A rejtély megoldása pedig nem az, hogy van bárom különböző *bürge* szó a esagatjban más-más jelentéssel, hanem egyszerűen az, hogy a Kh. Ab.-nak abban a példányában, melyet Pavet használt, tollhibából كيك azaz *kejk* áll, a mely szó tényleg *fogoly*-madarat jelent; Zenker példányában كيك *kejk* állott ugyan, de ő — elfeledkezvén arról, hogy *persa* nyelvű értelmezéssel van dolga — ezt *gejk*, vagy *gejik*-nek olvasta, a mely oszmán-török szó és *szarvas*-t jelent! Lám, milyen megbízható adatok vannak az európai turkologusok szótáraiban!

Buśmak = schnell herbeilaufen (Zenker), a Kh. Ab.-ból, a hol így értelmeztetik: دنان *denān* residen. De a BL. így adja: *buśmak* = زیان *zijan* u *çasāret* residen (azaz: kár és veszteség, vagy fájdalom ér valakit). A többi szótarak sem ismerik ennek az igének «laufen»-féle jelentését; s egészen világos dolog, hogy a Kh. Ab.-nak *leghibásabb* példányában, melyet Zenker használt, ez a دنان *denān* csak egyike a tömérdek sok tollhibának زیان *zijan* helyett.

Bülte بولنته = söz, surzen, *guftār*, kelām, nutk (azaz: szó, beszéd, beszélgetés; Szulejmánál). Ezzel a szóval furesán megjárta Sejk Szulejmán s tévedése csak úgy történhetett meg, hogy forrásában, a Kh. Ab.-ban, csupán az egy گفتار szóval volt értelmezve, melyet ő *guftār*-nak olvasott. Ámde a Szengilakhnak a Kh. Ab.-nál

bívebb és igazabb tükre, a BL., részletesebben így magyarázza meg a *bülte*, vagy *bültü* szót: گفتار *est*, žanavār-i-marufā gūjend, azaz: گفتار, az ismeretes *állatot* nevezik így. Ebből egészen világos, hogy a گفتار szót nem *guštār*-nak (= szó, beszéd) kellett volna olvasnia, hanem *keštār*-nak, a mely *hiénát* jelent. Zenker, Budagov és Pavet szintén a Kh. Ab.-ból vették át ezt a szót, de ők is helyesen *hiéna* jelentést tulajdonítanak neki. Már ebből a példából csak kézzel fogható, hogy Sejkh-Szulejmán is *írott források* alapján szerkesztette szótárát: mert máskülönben nem követhetett volna el ilyenféle hibát!

Bidkan بیدکان = Siebengestirn (Zenkernél), a KSz.-ból véve át. Ez a csodabogár nem más akar lenni, mint a BL.-ben levő بیتیکان *jitigen*, a melyet Pavet és Szulejmán így írnak: بیتیکان (*jitigen*, vagy *jetigen*). Alapszava a *jetí, jiti* (= 7) számnév, mint a régi magy. *hetevény*-é is. Látnivaló, hogy a gondatlan írás (az első betű alatt *egy* pont *kettő* helyett) milyen szörnyalakat tud teremteni!

Bilnek بیلنك = muet (azaz: néma; Pavet és Szulejmánál). Ilyen csag. szó nem létezik; mert a Kh. Ab.-ban hibásan van *egy* pont *kettő* helyett a negyedik betű fölött, vagyis *z n* a *z t* helyett. Ugyanis ez a szó nem más akar lenni, mint a »dadogó« jelentésű csagataj szó, mely az Abuska Lugatiban بیلنك *biltek*, a BL.-ban *peltek*, Budagovnál *s* a Kh. Ab. másik példányában (Zenkernél) بیلنك, a KSz.-ban پالنگ *palng*, a kazáni-tatárban *biltek*, oszm. *peltek*. Tehát mindenütt *t*-vel, nem *n*-nel!

Taşanmak = sich die Krone aufsetzen, den Thron besteigen (Zenker), a Kh. Ab.-ban így értelmezve: خودرا زی کردن. Itt kettős hibával van dolgunk. A BL.-ban: خودداری *zoddāri* kerden, azaz: tartózkodni, visszatartani magát, uralkodni önmagán (mert a persában *zōddār* = qui sibi temperat, se continet; master of one's self; s ebből *zōddāri* = temperantia, moderatio, continentia), a mint a felhozott példa is igazolja: Herri ki dediler, kilurdin tačanmadim (bármit mondtak, annak megtevésétől nem tartózkodtam, vagy nem vonakodtam). Az egyik hiba tehát az, hogy a Kh. Ab.-ban a negyedik betű *r* a hozzá nagyon hasonló *d* helyett (vagyis *zōdrā* van *zōddā*- helyett), a másik pedig az, hogy

Zenker az első szó utolsó tagját, a ری *ri*-t, külön szónak vevén, *rē*-nek olvasta, mely a persában (mint olasz eredetű idegen szó) »rex, padišah« jelentésű, s úgy fogta fel a persa magyarázatot, mintha szó szerint ezt fejezné ki: magát (zōdrā) királylyá (*rē*) tenni (kerden).

Tokuš = Dienst, Huldigung (Zenkernél), a Kh. Ab.-ból, melyben a خدمه (*zidmet*) szóval van értelmezve. A BL. azonban felvilágosít bennünket, hogy az első betű csak a másoló hanyagságából lett *z* az *ص* (*s*) helyett, vagyis *tokuš* = صدمه *sadame* (összeütközés). A BL.-nak igazat adnak Vámbéry, Pavet és Szulejmán szótárai is.

Tükek توكان = Suchen, Untersuchung (Zenker a Kh. Ab.-ból). A BL. szerint helyesen توکال azaz *tükel*, szóvégi *l* betűvel. Ugyanígy Pavet és Szulejmán is.

Tügremek = erheiteru (Zenker), a Kh. Ab.-ból, a hol ez áll utána: مسرور *mesrūr* kerden. — Ellenben a BL. így írja: مسدود *mesdūd* kerden (elzárni, eltorlaszolni). Vele egyezőleg Szulejmánál is: *mesdūd* etmek; Pavetnél: boucher, barricader. Tehát a Kh. Ab. másolója ismét föleserélte a két *d* betűt *r*-rel.

Tomaga = Sperber, Falke (Zenker a Kh. Ab.-ból: čary u šahin). Ámde *tomaga* valójában nem a sólyom neve, hanem azt jelenti, a mit vadászat alkalmával ennek a fejére tesznek, mint ez kitűnik nemesak a BL.-ból, hanem Pavet szótárából is: capuchon qu'on met sur la tête du faucon.

Čitak = der ein böses Gesicht macht; Griff am Säbel Tschingiskhans; böser Dämon, Teufel (Zenkernél), a Kh. Ab.-ból, a mely így értelmezi: «šays-i-türsru ve makbaz (منقبض) Čingiz žan, be-moguli šejtān est». Ez az adat igen jellemző példa arra, hogy a Kh. Ab.-nak a párisi es. könyvtárban levő példánya milyen rossz és gondatlan másolat s Zenkernek éppen ezt kellett forrásul használnia! Mert a BL. szerzője, a ki magát az eredeti forrást, a Szungilakhot, használta és vette át, így közli velünk: *čitak* = šays-i-türsru ve münkabiz (منقبض), vagyis: olyan ember, a ki mindig savanyú arcot vág, kedvetlen, mogorva, komor, szomorú. Így tudja ezt Pavet és Szulejmán is. — A mi pedig ezután következik a Kh. Ab.-ban, az az eredeti forrásában, a Szungilakhotban, már egy *másik szó* és annak magyarázata; még pedig — mint a BL. mu-

tatja — nem چنگز Čingiz, hanem چنگر čitker-nek kell állnia helyesen,* a mely szó így van értelmezve: be-lugat-i-mogul sejtánra gűjend (mongol nyelven a sáfánt nevezik így). S valóban mongolul: čitkar = diable, démon, esprit malin (Kowal.). Látjuk tehát, hogy a Kh. Ab.-nak gondatlan másolója nem csak összeirt két külön szót és ezek magyarázatait, hanem azonfelül még két szót el is torzított (mükabiz helyett mákbaz, čitker helyett Čingiz) s így esett meg az a furesaság, hogy Zenker íróasztalánál a «komor, mogorva ember» átalakult «Dsingiz khán kardjának markolatává»! Difficile est satiram non scribere!

Čimdīmak چمدیماق = zarte Vogelfeder, oder Vogelfedern (Zenker a Kh. Ab.-ból). Ennek a szónak vége (-mák) ismét tolllibát árul el, a mennyiben a BL. szerint čimdīgan چمدیغان a helyes alak. Pavet és Szulejmánnál szintén čimdīgan.

Xubulmak = den Todten aus dem Grabe nehmen (Zenker-nél), hasonlóan a Kh. Ab.-ból, a hol így magyaráztatik: murde ez gür beraverden (برآوردن). Ez helytelen, mert ez az ige nem transitív, hanem intransitív értelmű. A BL.-ban: murde ez kabr derāmeden (درآمدن). Véle egyezően Szulejmánnál is: mezārdan umažī ččmak; valamint Pavet szerint is: sortir de la tombe, en parlant d'un mort. A hibát, mint látjuk, az okozta, hogy a másoló derāmeden helyett beraverden-t irt.

Dūnbūl = fruit nouvellement formé et pas encore mûr; animaux qui n'ont pas encore atteint toute leur croissance (Pavet). Azonban a BL. csak egyféle jelentést tulajdonít neki: mejve-i-nimres u hubūbāt-i-nimres (fél-érett gyümölcs, fél-érett mag, vagy gabonaszem). Szulejmán és Zenker is csak mejve és hubūbāt-ra vonatkoztatja a jelentését s nem egyszeremind állat-ra is. Vámbéry szerint is: dōnbūl = unreifes Obst. Tehát Pavet tevedését az

* Ugyanis a BL.-nak birtokomban levő példánya nemcsak az eredetinek lapszámozását tartotta meg (a lapnak bal sarkán felül, hanem az egyes kezdőbetűk körén belül a szavakat is őrölték folyó-számmal (a lapnak jobb sarkán). Így a čitkar és čitker szó a 415. lapon található s amaz a c betűben a 132., emez a 133. folyó-számot viseli; ez utóbbi tehát közvetlenül amaz után jön a sorrendben.

okozta, hogy az ő forrásában a حبوبات (hubūbāt) helyett bizonyára حیوانات (hajvānāt = állatok) volt írva.

Debr دبر Budagovnál, a KSz.-ból véve át, hol a persa :ānū, azaz «térd» szóval van értelmezve. A jelentése alapján mindenki észreveszi első pillanatra, csak éppen Budagov nem vette észre, hogy ez a furesa alak csak toll-, vagy sajtóhiba a KSz.-ban a «térd»-nek török neve, a dir: دیر helyett, mely nemcsak az oszmánliban és azerbajdsániban van szókezdő d-vel, hanem a csagatajban is (Szulejmánnál تیر tiz mellett دیر dir is). Ennyire nem jártak el kritikával az európai turkológusok a források felhasználásánál!

Södremek سودرماک = auf den Boden hinziehen, schleppen; ennek causativuma: södertmek سودارتماک és passivuma: söderilmek سودارلماک (Zenker-nél) a Kh. Ab.-ból idézve, a hol azonban így vannak írva: södremek سودرماک, illetőleg سودراتاک és سودرالماک, csakhogy Zenker — az ő véleménye szerint — kiigazította. Ámde ez az ige így mind a Kh. Ab.-ban, mind Zenker-nél helytelenül van. A BL.-ban: سودرماک azaz södremek, továbbá södretmek és södrelmek, vagyis a negyedik betű nem d, hanem r. Bizonyítják ezt Vámbéry, Pavet és Szulejmán is, kiknél szintén södremek, vagy södrelmek és az Abuska, melyben södremek, illetve södrelmek alakot találunk.

Sukar barčagi سواقار بارچاغی = bulles qui se trouvent sur l'eau (Pavet, valamint Szulejmán is), vagy pedig csak: sukar (Zenker-nél). Ez a szörnyszülött ismét a Kh. Ab.-ból került ebbe a három szótárba. A BL.-ban így hangzik: su kabarcakī سو قاربارجاتی (hubūb-i-rū-i-āb) és ez a helyes; mert hiszen su = víz, kabarcak, vagy kabarcuk pedig = Wasserblase. Az ilyen hibát nem nagy megerőltetésbe került volna észrevenni!

Saumak سونماق = elaszik. — tűz, gyertya stb. (Zenker a Kh. Ab. és a KSz.-ból). Ez az ige voltaképpen nem mély-, hanem magas-hangú, t. i. سونماک saumak, a mint a BL.-ban, továbbá Vámbéry, Pavet és Szulejmán szótáraiban is látjuk, valamint az oszm. alak is saumek.

Sādildamak شادیلدماق = Wasser vergiessen (Zenker), a Kh. Ab.-ból, hol így magyaráztatik: جدا جدā kérden āb. Itt kettős hibával van dolgunk; mert hibásan van írva a csagataj szó és

hibás az értelmezése is. A BL.-ban így találjuk: *شاريلداماق* *šarildamak* = *صدā* *sedā* kerden āb. Ezzel egyezően Vámbéry: *šarildamak* = plätschern, rauschen, — Wasser. Pavet: *šarildamak* = résonner. — eau; Szulejmán: *šarildamak* (su akarčen ses ve avazl älmak). Ebből is látnivaló, hogy mennyire megbízható a Kh. Ab.-nak az a párisi másolata, melyet Zenker szerencsés volt használni!

Fereži = tentes: pavillon que les femmes tendent (Pavet), zajme, čadir, žirgāh, kadinlarīn japtiklari ve kurdiklari čadir-seb (Szulejmán). — Ellenben a BL. szerint: *fereči* = čader, ki zenān pūšend (köpeny, melybe a nők burkolóznak). Vagyis a szó nem más, mint az arab-oszm. *ferāže*, *fereže* (Oberkleid, oder Mantel mit weiten Aermeln). A két szótáríró tévedését pedig az okozta, hogy a Kh. Ab.-ban levő *چادر* *čader* szót az oszmán-török *čadir*-nak vették, mely *sátort* jelent, megfélekedzvéen arról, hogy a Kh. Ab. írója *persa* nyelven értelmezi a csagataj szókat. Pedig hát ez a szó a persa *čader* = vestis, operimentum exterius; velamen magnum ad pedes usque pertingens, quo proditure foras feminae caput tegere solent (Vullers), vagyis = *fereže*.

Fišek = cartouche, fusée; és čbauve-souris (denevér, bőregér; Pavet és utána Zenker is). Ez a kétféle értelmezés világosan mutatja, hogy Pavet forrásában, a Kh. Ab.-ban, ez a csag. szó csupán ezzel az egy szóval: *mūšek*, magyaráztatik, mely a persában 1. *rakétát*, 2. *denevért* jelent; s ennél fogva Pavet lefordítja mind a két jelentését. Ámde a BL. így értelmezi ezt a *fišek* szót: *mūšek* bāšed, űlet-i-űtesbāzi; azaz: «*mūšek*, t. i. tűzijátékhoz való eszköz»; miből a napnál világosabb, hogy itt a *mūšek* szót csak az egyik, még pedig «*rakéta*» jelentésben kell érteni, s hogy tehát a *fišek* a csagatajban sem jelent *denevért*, valamint az oszmanli-ban sem.

Kopsamak = flatter malicieusement (Pavet és utána Zenker). Ez az értelmezés hibás és onnan ered, hogy a Kh. Ab.-ban csak ezzel az egy szóval lehetett magyarázva: *nevāzten*, a melynek másika jelentése is van, t. i. «hangszeren játszani s e közben énekelni». Hogy pedig ez esetben éppen ez a jelentése veendő, bizonyítja a BL., mely a *kopsamak* igét ezzel a két rokonértelmi szóval magyarázza: *nevāzten* u *žanden* (hangszeren játszani és énekelni). Különben is ez az ige bizonyára a *kobuz*, *kopaz* (= koboz) szó származéka.

Katur = fott, dick (Zenker), a KSz.-ból, mely a *چرب* *čerb* szóval magyarázza. Azonban a BL. felvilágosít bennünket arról, hogy az első betű alatt csak *egy* pontnak kellene állni (azaz *چرب* *žereb*), mert így értelmezi ezt a *katur* szót: *hajvān-i-žerebdār*, azaz: koszos, vagy rühes állat. S igazat ad neki Pavet is, a mennyiben így értelmezi: animal attaqué de la *gale*; valamint Szulejmán is, kinél: *ujuz*, *žereb*, *ger* és: *žürbdār* olan (Räude, Krätze, Ausschlag; és: sebes). Vámbérynál: *katur* = der Aussatz, die Krätze.

Kaba kalmaki = cotte de mailles pour le combat (Pavet s utána Zenker is). Itt Pavet azt a furcsaságot követte el, hogy a magyarázandó csag. szóhoz (t. i. *kaba*) hozzáfogta azt a szót is, a mely már ennek az értelmezéséhez tartozik (t. i. *kalmaki*). Ugyanis a BL.-ban így olvassuk: *kaba* = be *zebān-i-kalmaki* zirihrā *gū-jend*; azaz: a *kalmukok* nyelven a páncélzra mondják.

Kulaklašmak = réprimander, gourmander (Pavet). Azonban a BL. így tudja: *kulaglašmak* = *sergūši* harf *zeden* (suttozni egymás fülébe; mert *sergūši* = sermo submissus, susurrus = harf der gās guften). Pavet tévedését tehát bizonyára az okozta, hogy az ő forrásában *سرگوشی* (*sergūši*) helyett *سرزنش* (*serzeniš*) állott. A BL. értelmezését igazolja a megfelelő oszm. *kulaklašmak* ige jelentése is.

Kürek *كورك* = fából csinált híd, fa-híd (Budagovnál), a KSz.-ból, mely így értelmezi: *چل چوبین*. Igaz hogy a persa *چل* szó *hidat* jelent; de e helyett *بیل* (*bēl*) szónak kellene állnia a KSz.-ban, mely a *pārū*-nak *synonimája* és *lapátot* jelent. Bizonyítja ezt a BL., melyben a *kürek* = *pārū*. V. ö. oszm. *kürek*!

Labasak = lien, entrave; règle (Pavet); Band, Fessel; Regel (Zenker); ugyanilyen jelentéssel Szulejmánnál is. Ellenben a BL. szerint = *kaba* *کبا*, azaz: felső ruha, kaftán; s azt mondja, hogy *mongol* eredetű szó. S itt ismét igaza van; mert valóban a *mongol labasik* jelentése: un habit de cérémonie, sans collet (Kowal.). A hibát tehát az okozhatta, hogy a Kh. Ab.-ban a *کبا* (*kaba*) helyett *توللباب* *tollobāb* azaz *kajl* olvasható, a mely csakugyan ezt jelenti: Band, Fessel és Regel.

Jasanžak = homme entêté, présomptueux (Pavet); Eigensinniger, Anmassender (Zenker). Ellenben a BL. így magyarázza: *žodsāz* u *žodārā* (a ki szereti magát esinosítani, diszíteni s magát

igy fitogtatni). Ez a valódi jelentése; mert hiszen a töszava, t. i. a *jasan*- ige ezt teszi: *γōdārni* kerden, sich putzen, sich zieren.

Ez a 40 példa — melyet csak mintegy mutatónak közöltem jegyzeteimből — úgy hiszem, eléggé meggyőzhet mindenkit arról, hogy a kizárólag *írott források alapján készült esagataj szótárakat csak nagy óvatossággal és kellő kritikával használhatjuk*, mivelhogy az alapul szolgáló keleti forrásaikban hemzsegnek a furesa és badar hibák; valamint arról is, hogy a gyakorlati nyelvtudás alapján írott s úgyszólván a helyszínen készült Behdset-ül-Lugat, nyelvészeti értékére nézve magasan fölötte áll a szóban levő többi szótáraknak s mint ilyen, kritériuma lehet amazok nyelvi adatai megbízhatóságának.

A Behdset-ül-Lugat harmadik nagy előnyének azt mondtam volt, hogy jóval *bővebb*, illetőleg nyelvi adatokban sokkal gazdagabb a többi esag. szótáraknál. Hogy legalább némileg ezt a tulajdonságát is megismertessem, egy *kis szótárt* állítok össze olyan *közép-ázsiai*, azaz *esagataj szók*ból, melyek nem találhatók a többi esagataj szótárakban, s mint ilyenek, új adalékul szolgálnak a közép-ázsiai török nyelv ismeretéhez. Ezeknek a szóknak túlnyomó része olyan, hogy *egyáltalában nem fordulnak elő* a többi esagataj szótárakban, tehát eddigelé teljesen ismeretlenek; kisebb része pedig olyan, hogy vagy *alak*, vagy *jelentés* tekintetében nem úgy találjuk a többi szótárakban, a mint a BL. adja őket; azaz némely szóknak azt az alakját, másoknak pedig azt a jelentését nem ismerjük eddigelé, melyet a BL.-ból van alkalmunk megismerni.

Ime tehát egy *szemlévény* a Behdset-ül-Lugatnak új nyelvi adataiból.*)

†

آبا *aba*: bába-asszony. V. ö. oszm. *ebe*.

آبک és آبوک *ebek, ebük*: taraj, bóbíta, — kakasé, bankáé stb.

*) Nagyon természetes, hogy minden egyes szót olyan *átírásban* közlök, a hogyan a szótár szerzője kívánja olvastatni a már ismertetett *jelzések és magyarázatok* segítségével; azonban az egyes szók után álló erre magyarázatokat — már csak rövidség okáért is — elhagytam. Ezenkívül néhány szót az *Abuska Lugati*-ből is fölvettem ide mutatványképpen, mindegyiknél megjelölvén, hogy ebből a szótárból való.

آبوسون *ebüsün*: (mongolúl) takarmány; (esagataj nyelven) idősebb nővér, néne.

آبوكا *ebüke*: dédapu, űs.

آنا توشياك *ata-tušmek*: nyihazással foglalkozni, nyillovésbe belemerülni.

آناغليماق *ataglimak*: kinevezni; eljegyezni.

آتلائماقچى *atlanmakçi*: lovas, lovag. — *Janilarnıng üstige atlanmakçi idük* (az ellenség felé lovagoltunk; Bábernél).

آتیق és آتیق *atig, atik*: medve; okos, jázau.

آچیغیرماق *açığturmak*: éheztetni. V. ö. *oçkımak* (hungrig werden; Vámb.).

آچیغلانماق *açığlanmak*: sajnálni, megsajnálni vkit, részvételt lenni, könyörölni rajta (Abuska Lugati).

آچرغە *áčarga*: him, kan; esödör (mong. eredetű).

آچیشماق *áčışmak*: földerülés, felvidulás, vidámság.

آخشید *axšid*: Fergana fejedelmeinek czíme: «királyok királya». [Az 520=1126. évben kelt *Możmel-et-tevāriż* szerint: «Nagy Szogd királya: *ikšid*». Ibn Khordadbe szerint pedig: «Szogd királya *axšak* اخشاك, Fergana királya *ixšidie* اخشدر (l. Journal Asiatique, série VI., tome V: 40. és 251. lapokon).]

آرا *ára*: dallam, egy ének-nem, dal.

آرابه *araba*: a tábor körül csinált erődítvény, szekérsáncz; szekér. Persa *arabe* (rota, currus, vehiculum, carrus).

آراقماق *arakmaq*: valamiben keresgélni, kutaskodni.

آرتاقماق *artakmaq*: gyorsan felugrani, elfutni, elillanni.

آرغش *arğış*: kereskedő, a ki a föld terményeivel kereskedik.

آرماماق *armamak*: varázsolni, bűvölni; megesalni.

آزروق *azruk*: nyereg-takaró.

آزشماق *azišmak*: útról letérni, eltévedni.

آزق *azuk*: zápfog.

آسلان *aslan*: oroszlán. (Iráni török szó).

آشماق *asmak*: elmenni, eltávozni, elvonulni; a határt átlépni, túllépni, túlmenni.

آشيقماق *ašiqmak*: elmenni, eltávozni, elvonulni.

آشوقلو سونكاك *asuklu söngek*: térd-kalács, Kniescheibe.

آشيقماق *ašimák*: enni, étkezni.

آغ باشليغ *ag başlıg*: a háziasszony, családanya.

آغ پي *ag pej*: orosz czár.

آغرىر *agrır*: fájdalom. *Agriri*: fájdalom.

آغرىغ *agrıg*: a kinek fájdalma van, beteg.

آغرىقو *agriku*: csonttörés, csonthasadás.

آغۇغماق *agugmak*: megmérgezve lenni, megmérgeztetik.

آغۇنماق *agunmak*: nagy nevetéstől magán kívül lenni, nem birni magával.

آغيزلاماق *agizlamak*: hangot adni, megszólalni.

آقيلماق *akilmak*: ömlik, lefelé foly, pl. a köny.

آكسۇن *üksün*: drága és szép kelme-darab.

آكيشماق *egışmek*: görbülni, összehajtódni.

آلا كېلماق *ala-gelmek*: hozni, elhozni.

آلداراتماق és آلداريتماق *aldaratmak, aldarıtmak*: nyugtalanítani, felizgatni, háborgatni.

آلغوت *algut*: esőndes, nyugodt, egyforma.

آلۇكە *elüke*: tudósítás, híradás, — írásban, vagy szóval.

آلېش بېرىش *alıs-beris*: adás-vevés, vásárlás.

آلېن *alın*: habosra edzett, vagy sávolyozott acél és kard, dömöczi kard.

آلېنجاق *alınjak*: az, a mit diszül a ló homlokára kötnek.

آنگاتماق *ungatmak*: elhelyezni, behelyezni, beereszteni.

آنگلار *anglar*: megértés, értés, tudás, felfogás. *Angları*: az ő felfogása, vagy tudása.

آنگېتماق *angıtmak*: tudtára adni, értesíteni, megértetni valakivel.

آنلار *anlar*: ők, azok. A többi csagataj szótárakban: *alar, olar, ular*.

آهه *áhe*: aczeltükör, melyet a esata napján a ló homlokára kötnek.

آبۇل *ábül*: tél. (Mong. eredetű.)

آوبە *óbe*: halom, domb. (Mong.)

آوپا *ópa*: a kisebb nővér, húg.

آوتكارېشماق *ötgerışmek*: hizelegni, nyájaskodni, kétszínűsködni.

آوتۇمماق *ötümek*: énekelni. A többi csag. szótárakban: *ötmeğ*.

آوتۇنچى *ötünçi*: tűzifa-áruló.

آوچراماق *üçramak*: röpíteni.

آوخشىتماق *oşıtmak*: hasonló lenni, hasonlítani.

آۇداماق és آۇداماك *udamak, üdemek*: kiegyenlíteni, eleget tenni érte, viszonzni.

آوراغان *uragan*: verekedő, verekedő természetű.

آۇرامېش *Uramıs*: a turkománoknak egyik nemzetsége.

آۇرايش *urais*: menés, járás; magaviselet.

اورتنگان *örtengen*: égett, el-, megégett valami.

اورتاقماق *ortanmak* (és اورناتماق *ornatmak*): megerősíteni, jól elhelyezni. Az első alak metathesis útján keletkezett a másodikból; mert az alapszó: *oran, orn* (hely).

اوردندك *ördeng*: világító, fénylő, ragyogó, fényes, világos.

اوروشتورماق *urušturmak*: egymást üttetni, veretni, verekedésre összeereszteni, veszekedésre ösztönözni.

اورغاچی *urgaci*: a szabó gyűszűje. (Mong. ered.)

اورگۈتۈمەك *ürgütmek*: megijeszteni, megfélemlíteni.

اورگۈشمەك *ürgüşmek*: megijedni, megrémülni.

اورلانماق *ürülenmek*: szétszórni, kiterjeszteni.

اورماق *urmak*: ugatni, a kutya. Abuska Lugatiban is.

اورناشماق *urnašmak*: erősen, szilárdan, keményen állni, erősbülni, megszilárdulni.

اورزاقا دورغان *uzata-durgan*: utazó, utas, a ki utazik, útban van.

اورزاقا اويغۇ *özge ujku*: (képletesen:) halál, t. i. másik álmom.

اورزۇشمەك *üzüşmek*: eltörik, el-, szétszakad, darabokra foszlik.

اورشادايلىماق *ošatılmak*: eltörik, széttörik.

اوق *ok*: esizma, melyet olyan állatbőrből varrnak, melyen rajta van a szőr.

اوغۇز *oguz*: tudós, értelmes, böles. V. ö. az ó-török feliratkon: *ugiš* (verständig, der Weise; Radloffnál).

اوقار *okar*: vas-lemez, melyet a sapka elő részére helyeznek, hogy az arcot védje a kardvágás ellen.

اوقچى *okçi*: nyíl-készítő; s a ki a nyilakra és tegezre felügyel.

اوقلاماق *oklamak*: nyilazni; magas helyről leröpíteni magát, leugrani.

اوك *ök*: magas.

اوكريمەك *ögrimek*: ringatni — bölcsőt s más efélet.

اوكماق *ökmek*: önteni, szórni, hullatni.

اوكۇلگا *ökülge*: ajándék.

اوكۇلماق *ögülmek*: dicsértetik.

اوكۇلماق *ökülmek*: ömlik, hull, szóródik. Pl. *Mejve jigačiga sim ökülür* (Nevái: Lejla u Medsnün).

اوكۇن *ögün*: zsír, kövérség, háj. (Mongol.)

اوكۇنماق *ögünmek*: dicsekedni, magát dicsérni, magasztalni.

اولاندۇرماق *ulandurmak*: kötni, meg-, hozzá-, összekötni.

اولتۇرگۈلۈك *öltürgülük*: megölni való, a kit meg kellene ölni, méltó a halálra. Pl. *Hāži, kazi, ki mej ičegej: öltürgülük, Dūzay otiga jitmėsün burun: köjdürgülük* (Nevái: Mahbüb-ul-kulüb).

اولۇمتۇك *ölümtük*: félholt.

اومۇرۇن *umurun*: nadrág, šalvár.

اوندك *ong*: jobb kéz. *Ongda*: jobb kezében; jobbfelől, jobb oldalon.

اوتۇتماق *avutmak*: a sirástól elhallgattatni, lecsillapítani.

اوتۇنماق *avunmak*: hengeredni, henteregni, egyik oldaláról másakra fordulni; a nagy nevetéstől magán kívül lenni, nem birni magával.

اوياتماق *ojakmak*: fölébredni, éber, v. ébren lenni. V. ö. *ujak, ujağ* (éber, ébren levő). Abuska Lugatiban is: *ojakmak* = álmából följedni, hirtelen fölébredni.

اويالتۇرماق *ojalturmak*: megszégyeníteni, rápíritani.

- اويالغان *oialgan* : szemérmes, szégyenlős.
 اويغاشماق *ujgasmak* : beleegyezni, össze-, megegyezni.
 اويقوجى *ujkuji* : nagy-alvó, a ki sokat szokott aludni.
 اوي قيزى *oj kizi* : eselédleány, rabszolganő.
 اوينايوتلاشماق *ojnaujulašmak* : játszadoxni, játék közben mozgást végezni. Pl. *Kizlar bile ojuaujulašmak* (Nevai : Lejla u Mežnün).
 آيانماق *ajanmak* : a mozgásban megakadályoztatni, attól visszatartatni, eltiltatni.
 ايت قنات *it kanat* : denevér, böregér.
 ايتىك *itik* : (átvitt értelemben:) okos, tanult, ügyes.
 ايتماكچى *etmekçi* : pék.
 ايتىتماك *itütmek* : élesíteni. Abuska Lugatiban is.
 آيتىلقولوق *ajtilkuluk* : mondandó, mondani való, a mit el kell mondani.
 ايتچورماك *icürmek* : itatni, innia adni.
 ايدلانماك *idlenmek* : bűzlik, bűdös lesz, rothad; betegeskedni, rosszul érezni magát, kedvetlen lenni.
 آيتىرتلاشماق *ajirtlašmak* : egymástól elválni, különválni, elszakadni.
 آيتىرتلاماق *ajirtlamak* : elválasztani, elszakítani, különválasztani.
 ايرگىلماك *irgilmek* : összegyűlni, felhalmozódni.
 ايرىشماك *irismek* : hízelkedni, hízelegni, nyújaskodni; keresni, kerdezősködni, kutatni.
 ايزلاشماك *izlašmek* : egymással édelegni, egymásban gyönyörködni, egymással mulatozni.

- ايسراماق *isramak* : őrizni, védeni, pártfogolni (Abuska Lugatiban). A többi szótárak csak *asramak* alakot ismernek.
 ايسكىماك *iskimek* : régi, ócska, avult lenni, avulni.
 ايسلاشماق *islašmak* : egymást szagolni.
 ايسلامان *islemek* : szóra, vagy szót, beszédet hallgatni, oda hallgatni, figyelni.
 ايسلانغان *islangan* : bűdös, szagos, a minnek bűze, szaga van, rothadt, romlott.
 ايشاك *išek* : húgy. V. ö. oszm. *išemek*.
 ايشتك *Ištek* : az özbegeknek egyik nemzetsége.
 ايعغاقى *ignak* : selyem-fonat, melyet a nők hajukba fonnak.
 (Mong.)
 ايد *ig* : nemes, nemes származású. Különösen a jomutoknál divatos szó.
 ايكارشماك *igerišmek* : együtt fordulni, vagy forogni.
 ايكربىلىك *igrilik* : görbeség, görbület.
 ايكىريم *egrim* : malomkő; s maga a malom.
 ايكىريم *egrim* : tó, mocsár, vízállás.
 ايكلانماك *eglenmek* : valahol tartózkodni, késni, időzni, maradni.
 آيلاشماق *ajlašmak* : együtt, v. egyszerre fordulni, forogni.
 آيلىدورماق *ajildurmak* : kijózanítani, eszméletre hozni, észre téríteni.
 ايلدورماق *ildurmak* : össze-, hozzákötni, hozzácsatolni, megfogatni velé.
 ايلوك يوسونلوق *ejlük josunluk* : alkalmas, rávaló, ügyes.
 (Abuska Lugati.)

ایمانمک *imenmek*: valamihez félve és kedvetlenül kezdeni, vmitől húzódozni, vonakodni, kedvetlen, levert lenni. (Abuska Lugati.)

ایمگانمک *emgetmek*: fáradságot, fáradalmat, gyötrelmet okozni vkinek, terhére lenni vkinek, fárasztani.

ایمگاکدورمک *imgekdürmek*: kis gyermeket járni tanítani.

ایناشلانمک *ineşlenmek*: lefelé lejtteni, lejtős lenni. V. ö. oszm. *eniş*.

اینالمک *inalmak*: nagyon kívánni, hevesen vágyakozni utána, nagyon utána adni magát valaminek, fáradozni, törekedni érte.

اینانمک *inenmek*: kiheréltetik, herélt lesz. V. ö. oszm. *enemek* és *enenmek*.

اینداکچی *indekçi*: hivogató, a ki valami vendégségre szokott hivogatni.

اینش *ejnüş*: a kedves, szeretett, szerető. (Mong.)

اینماق *ajınmak*: akadályoztatik, gátolva van.

ب

باشاقلیق *başaklık*: nyíl, melynek vas hegye van.

باشی دومانلیغ *başı dumanlıg*: büszke, kevély, engedetlen, nyakas.

بازلوق *bazluc*: tők-harang (gyermek-játék).

بیشن *beşen*: borjú (Abuska Lugati).

بکاول *bakavul*: ajtónálló a fejedelem udvarában, udvari szolga (= oszm.-tör. *cauş*).

بندق *bunduk*: mogyoró.

بنگزنمک *bengzenmek*: hasonló lenni, hasonlítani hozzá.

بویوش *bübüş*: búbos banka.

بوتکاریلماک *bütgerilmek*: beforr, beheged, — a seb.

بوتما *bütme*: a sebnek behegedése, beforrása, gyógyulása.

بودورمک *büdürmek*: két kézen járni, miközben a lábak fölfelé állanak; fejfelé lefelé lenni; a ló fejét levágva s forgolódva megy. — Ennek causativuma: *büdürtmek*.

بوروشماق *buruşmak*: összegöngyölödik, összehúzódik a hőségtől, ránczossá lesz, — az arcz az öregségtől.

بورنهدین *burnadın*: előbből, előbbi időtől fogva, régóta.

بورون چاق *burun çak*: előbbi, ezelőtti idő.

بوژه خانة *boza-zâne*: koresma.

بورزوق *Bozuk*: egyik törzs Oguz khán nemzetségéből.

بوس *bus*: magába zárkózott, kedvetlen, komor, mogorva, szomorú.

بوشیش *buşış*: pofon-ütés.

بوشقانماق *buşkanmak*: valami után szomorkodni, valamin buslakodni, valami kár, veszteség miatt fájdalmat érezni, fájlalni.

بوشماق *buşmak*: kár, veszteség ér valakit s ezen buslakodik, e miatt szomorkodik.

بوغلوغ *boğluc*: zsákmadzag.

بوغا *büge* (és *bügse*): a testnek az a része, mely az övön, vagy csipőkön felül van.

بوغرنمک *bügrenmek*: meggörbülteni.

بوگلیز *bügeliz*: ezukornád, arundo saccharifera.

بولاغ *bulag*: forrás és: tó. (Abuska Lugati.)

بُولْغَانْجُولُوق *bulganžuluk*: különválás, összezavarodás, zavar, mozgalom, összeütközés.

بُولْكَاشْمَاق *bulkašmak*: összeütközni, mozgalmat indítani, zavarogni, lázongani.

بَوْیَلَاشْمَاق *bojlaşmak*: együtt fölnevekedni.

بَوْیَلَامَاق *bojlamak*: kevélykedni, engedetlenkedni, makacszkodni, nyakas lenni. Töve *boj* = nyak (Pavet és Zenker a KSz.-ből). V. ö. magy. *nyakas*, *nyakaskodni!*

بَوْیُوكُلُوك *böjüklük*: nagyság, magasság.

بِيبَاك *bibek*: a bors levele.

بَبْرَاق *bajrak*: zászló.

بِیرِیكْمَاک *birikmek*: erős, szilárd lenni, erősbülni.

بِیرِیْنَجِی *birinji*: első. — Budagovnál *birimji*, a mely azonban *azerbajdsánias* alak. Vámbéry szerint pedig a sorszámnevek képzője *lanji*, *lenji*.

بِیْشَقَارْمَاق *bisqarmak*: főzni.

بِیْشَاک *bisemek*: főni, megfőni.

بِیْشَاک *bisemek*: ketté vágni, ketté szelni.

بِیْشِیْق *bisik*: főtt, megfőzött.

بِیْشِیْم *bisim*: egy-főzet, a mennyit egyszer főznek.

بِیْشِیْنَجِی *besinji*: ötödik. — Budagov szerint *besimji*, vagyis *m*-vel. L. föntebb *birinji!*

بِیْغ *big*: kész, elkészített, elrendezett, bevégzett.

بِیْکَا *beke*: kicsapongó nő, házasságtörő asszony.

بِیْلَبَاغْچَا *belbagče*: öv, melyet régebben derékra kötve a felső ruha alatt viseltek.

بِیْلَبَا *bilpā*: ének, dallam, versmérték.

بِیْلِکُورْمَا *bilgürme*: tudós, értelmes, okos.

بِیْلُورْ ایل *bilür el*: az értelmesek, a tanultak, az értelmiség.

بِیْنِکِیْر *bengiz*: mód, módozat, hasonlóság.

بِیْنِکِرَاغْمَاک *bengzetmek*: hasonlóvá tenni v. alakítani.

پ

پَايِز *pāiz*: öregség, vénység, öreg kor. Persa *pāiz*, *pājiz* (ősz, őszi évszak; öregség).

پَرْتِیْک *partik*: esontrepedés, esonttörés v. hasadás.

پَالَاو *palau*: rizs-étel, pilav.

پِنْگَاْن *pengān*: pohár, esésze, findsa. Persa *pingān*.

پُورَاْن *purān*: a nap hevétől, hőségtől elcsigázott, megbetegedett tevé.

پُوسْمَاق *pusmak*: fölkelni, fölemelkedni, előjönni. (Mongol eredetű.)

پَیْ *pej*: egy mérges pók.

ت

تَاتْتَارْمَاق és **تَاتْتُورْمَاق** *tattarmak*, *tatturmak*: megízleltetni, kóstoltatni.

تَاچَاغْمَاق *tačagmak*: tartózkodni, visszatartani magát, uralkodni önmagán, vonakodni vmitől.

تَارْتْمَاق *tartmak*: örölni, — buzát, árpát stb.

تَارْغِلیْغ *targilig*: tok, szelence, melyben fásüt és egyéb tárgyakat tartanak.

تارکاماق *tarkamak*: fésülni.

تاساماق *tasamak*: kicsapongó nő, házasságtörő asszony.
(Turkomán szó.)

تاشیرکاماق *taşirkamak*: az állat patája elkopik s az állat sántít.

تاتار *takar*: zabra.

تالغار *talgar*: dülás, fosztogatás, zsákmányolás, rabló portyázás.

تالقانماق *talkanmak*: elraboltatik, zsákmányul ejtetik.

تالیشماق *talişmak*: ide-oda mozogni, nyugtalankodni, egy helyen nem maradhatni. V. ö. Zenkernél: *talınmak* (sich bewegen, zappeln, bewegt werden; a Kh. Ab.-ból).

تامجیلاماق *tamjilamak*: csepegtetni.

تانگیزگاماق *tangizgamak*: szemrehányást tenni, dorgálni, korholni, pirongatni.

تانگیزگاماق *tangizgamak*: valamitől vonakodni, húzódozni, ellenszenvvel viseltetni.

تایار *tajar*: fazék, üst, kis katlan, ált. főző edény.

تایایلاماق *tajajlamak*: megvesszőzni, megverni.

تایماغ *tajmag*: betegség, bágyadtság, fáradtság.

توپار *topar*: sánta.

توپسه *tüpsse*: a legelőn felhízott kanca.

توختاق *toxtak*: leülés, letelepedés, pihenés.

تورغوز *turguz*: a töröknek egyik törzse. — Nesri és Szeádeddin említik a *turgud*-okat az 1448-i rigómezei csata alkalmából. (L. Török Történetírók I. 62, 148). Ahmed Vefik a szótárában azt írja, hogy a *turgud*: egy tatár törzs, mely Kis-Ázsiának több részén

szétszórva lakik, legnagyobb részük azonban Kónia és Akşehir környékén.

تورغوزق *turguk*: állandó, állhatatos.

تورگان *türgen*: több, számos.

توروم *torum*: esődör, menló.

تورومجان *turumşan*: egy pusztai savanyú, ehető növény.

توزلماق *tüzlemek*: egyenes, egyforma lenni, egyenesedni, elrendeződni, végződni.

توزغورماق *tuzgurmak*: megállítani, elhallgattatni.

توزلانماق *tuzlanmak*: megszózatik.

توزلانماق *tüzlenmek*: egyenessé lesz, egyenesedik, elsimíttatik, elrendeztetik.

توغداری és توغدارى *togdari, togdari*: tűzok. V. ö. oszm. *togdari, tojdari* (Ahmed Vefiknél).

توغوشلۇق *toğuşluk*: nemesség, nemesi származás.

توغینغان *toğınغان*: édes testvér; kebelbarát.

توگدورماق *tügdürmek*: begombolni, összekapcsolni.

توکوز *töküz*: kiválasztott, válogatott.

تولوشماق *toluşmak*: összehajtódik, göngyölődik, bonyolódik.

تون *tän*: kötél-hinta.

تونالماق *tonalmak*: mezítelen lenni, levetközni. — Zenkernél: *tonanmak* (a KSz.-ból).

توندناريلماق *tündterilmek*: megfordulni, elfordulni.

تويلاماق *tujlamak*: éjszakai utat tenni, éjjel utazni.

تیتلماق *titlemek*: darabokra szakadni v. foszlani, széttöredezni, darabokra válni.

تيرليك *tirlik*: ruha, melyet a felső ruha v. kaftán alatt viselnek.

تيريلتورماك *tiriltürmek*: fölélesztani, életre kelteni, föleleveníteni.

تيريم *tirim*: előkelő asszony.

تيرگينمک *tizginmek*: körüljárni, megkerülni valamit. V. ö. ó-török *tezgin-* (herumschweifen. Vámbéry: Noten zu den alttürkischen Inschriften. Helsingfors, 1898. a 113. l.) és régi oszm. *degzinmek* (herumgehen, umhergehen, durchstreifen. Vámbéry: Alt-Osmanische Sprachstudien. Leiden, 1901. a 159. l.). Ennek causativuma: *tizgündürmek, tizgündürmek*.

تیکمک és دیکمک *tikmek, dikmek*: gőz tikmek = valamerre tekinteni, nézni, szeméit rá-, feléje fordítani, rátekinteni. Pl. *Ikeü tiktiler gőzni kurgan sārī* (mindketten a vár felé tekintettek).

تیلیلمک *tililmak*: akadályoztatik, eltiltatik valamitől.

تینغور *tıngur*: pihenő, megpihenő, a ki pihen.

تیلگن *tilgen*: fehér sólyom. (Abuska Lugati.)

ج

جندل *zendel*: madarak s más effélék holtteste.

جوشه *şüşe*: ezinóber, cinnabaris, minium.

جیبر *şibir*: szárny. (Mong.)

جیبیلگار *şibilgar*: farmatring.

جیرلیق *şirlık*: tücsök.

جیس *şis*: ólmos-eső, zuzmara.

جیغاوه *şigava*: macskanagyságú állat, melynek bőréből bundát varrnak.

جیکرؤک *şigrüg*: mellbogyó, rothe Brustbeere, jujube rouge.

جینیلغ *şinilig*: függöny az ajtón; a nők fejre való kendője, mely hosszan lecsüng.

چ

چاپون *čapun*: «Ennek a szónak jelentését nem tudom, sőt Mirza Mehdi Khán sem értette.» — A Pānszad u hest lugatban: *čapun*: rabló portyázás, ellenséges becsapás, zsákmányolás. És ebből *čapunşī*: rabló portyázó, zsákmányoló, dúló-fosztogató.

چاک *čak*: kövér, húsos.

چاکال *čakal*: sakál.

چاکلاماک *čaklamak*: el-, bevégezni, elkészíteni.

چاکلیغ *čaklıg*: kövér, húsos, testes.

چاقیلتاق *čakiltak*: sajt, melyet aludttejből csinálnak.

چال *čal*: a halnak egy fajtája.

چالار *čalar*: légy, a mely pókhálóba került.

چالماک *čalmak*: gyorsan menni, sietni, szaladni. — V. ö. *čallıg* = gyors, serény; nyargaló ló. *čala-čala barmak*: schnell gehen (Vámbéry).

چالقوُلوق *čalkuluk*: ütés, verés.

چالیشماکلیغ *čalışmaklıg*: verekedés, birkózás, küzdés.

چیتگر *čitger*: sátán, ördög. (Mong.)

چِمَن és چَمَندَر *čemen, čemender*: lusta, lomha, lassú járású igás állat.

چوپوش *čupuş*: piszkos, csipás szem.

چوپولتماق *čopultmak*: avulttá tenni, elkoptatni, elrongyolni.

چۆرۈلغان *čopulgan*: nagyon avult, kopott, ócska darab. Az Abuska Lugati értelmezése szerint: el-, szétszakadt, rongyolódott a vénségtől.

چۆرگۈمەك *čürgümek*: megégni.

چۆگمەك *čögmek*: ugrani, fölugrani, fölállni, fölkelni. — V. ö. ó-török *čög-* (Vámb.: *Noten zu den alttürkischen Inschriften* 114. l.).

چۆمۈر *čomur*: a turkománoknak egyik törzse.

چۆمۈر *čomur*: sáros hely, posvány.

چۆۈرۈچاك *čöwürčak* (és *čörcek*): mese, elbeszélés.

چۆرماتماق *čirmatmak*: esavarni, összehajtani, göngyölni.

چۆرماشتۇرماق *čirmašturmak* = *čirmatmak*.

چۆرمانماق *čirmanmak*: összehajtodik, göngyölödik, esavardodik.

چۆسانك *čisang*: a fejedelem helytartója, helyettese. — V. ö. mong. *zaisang* (chef d'une famille; conseiller) és *čingsang* (grand dignitaire, ministre; dsaisang. Koval.).

چۆيغسۇر *čigsur*: szemérmetlen, szégyentelen, szemtelen.

چۆيقتچەلاماق *čikčalamak*: kimenni, kijönni. (Bizonyára a *čik-* és *čala-* igék összetétele.)

چۆيقتاسلىق *čikmaslık*: ki-nem-ménés.

چۆيگۈك *čigrüg*: gyümölcs magja.

چۆيگمەك *čekmek*: inni — pohárból v. másból. V. ö. magy. «húzni belőle, jó nagyot húzni belőle».

چۆيل *čil*: dió bele, ehető része.

چۆيل *čil*: örült, bolond.

چۆيلان *čilan*: rák.

چۆيوليا *čivlime*: zavaros beszéd, összevissza fecsegés, haszontalan beszéd.

خ

خوشلا *čušla*: aczél, melylyel tüzet csíholnak a kovából.

خيزان *čizan*: háznép, család.

خيزيلداشماق *čirildašmak*: együttesen, egyszerre hortyogni.

د

دەنگ *deng*: mámoros, ittas, a részegeskedés következtében ideges izgatottságba esett ember.

دەنگەنە *dengene*: borraivaló.

دەدەك *dodag*: bármilyen fejrevaló, főveg.

دۆرۈپچى *dürpici*: ráspolykésztő, reszelő-csináló.

دۆرۈلۈك *durluk*: gyöngyfüzér, melyet a nők arczukon viselnek.

دۆرۈك *duruk*: képző a szók végén; pl. *bojunduruk*: az, a mit szántáskor az ökör és bivaly nyakára tesznek = járom, iga.

دۆشۈنمەك *düşünmek*: megérteni, felfogni, tudni.

دۆكۈدەمەك *dügdemek*: dobog, ver — a szív.

دۆكۈك *dögük*: sípolás, fütttyentés, melylyel a vadászmadarakat figyelmeztetik, jelt adnak nekik.

دۆلگۈ *dolgu* (és *doltu*): a hiénának egy faja. — Vámbéry, Pavet, Zenker és Szulejmán szótáraiban csak: *doltu*, *doltı*, Budagov szerint *dültü*.

دۆنماق *donmak*: megfagyni.

دۆيزى *dizi*: füzér, fonálra füzött gyöngysor stb.

دَيِّرْمَن degirmen : malom.

دَيِّغْلِش deglîş : rossz, sovány, gyöngye, hitvány.

دَيِّكُولُوك degülük : mondanivaló, mondandó, a mit el kell mondani.

دَيِّمَك dijmek : lovat sarkantyúzni.

ر

رَمَ قَيْلِمَاق rem kilmak : megijedni, félni. — Persa remiden.
(Abuska Lugati.)

س

سَارَكَه serge : herélt keeske, mely a nyáj élén jár.

سَايِيَالْغَان sajalgan : szétszórt, elszórt, szerteszet levő.
(Abuska Lugati.)

سَايِكِين sajkin : hullámozás, hullám, a láng lobogása, láng.
(Abuska Lugati.)

سَاوَلْقَان sualkan : valamivel bevont, bemázolt, sárral tapasztott v. bemázolt.

سَاوَجْجَانَه suvajane : börtön, tömlőcz.

سَاوَالْشِمَاق soralaşmak : kérdezősködni, tudakozódni.

سَاوَرْغُو surgu : bűn, véték.

سَاوَقَابَارْجَانِي su kabarcakî : buborék a víz színén.

سَاوَقْلَامَاق soklamak : beverni, be-, v. ledugni, valamibe beleverni (pl. karót, szeget stb.).

سَاوَقُوش sukuş : le-, v. beszúrás vmibe, leverés, beverés, ledugás.

سَاوَقُوجَار su-kajar : az a hely, a hol két folyó egybetorkollik, a hol egy folyó a másikba ömlik.

سَاوَكِيْشِيْسي su kisîsi : hajós, tengerész, matróz.

سَاوَكِيْلَلِيْك sügillik : betegség, erőtlenség, elgyengülés.

سَاوَدُورْمَاق sündürmek : eloltani — tüzet, gyertyát, fáklyát stb.

سَاوَتَانْجِيْلَامَاق süjtenjilemek : földhöz vágódni, elesni és felugrani.

سَاوَجُوسُونِي su josunî : muscus aquaticus, békalenese, Wasserlinse.

سَاوِيْغُورْمَاق sügurmak : menedéket, oltalmat keresni, menhelyre elbújni, valamely zúgba meghúzódni.

سَاوِيْرْمَامَاق sirmamak : leszakítani, letépní, leszedni.

سَاوِيْكَرَامَاق sükramak : futni, szaladni, gyorsan menni, elillanni; álmából felugrani.

سَاوِيْلَامَاق silamak : tisztítani, megtisztítani, fényesíteni.

سَاوِيْلِمَاق silimlak : megtisztulni, tiszta lenni, fényes lenni. — Bizonyára metathesis silin- alakból.

سَاوِيْزِيْن sizin : nélkül. Sin sizin : nélkülöd.

سَاوِيْغِيْرَلَانْمَاق sügirletmek : valakit kísértetni, nyomon követgetni, elkísértetni. — V. ö. sügir (nyom, Spur) és sügirlemek (nyomon követni, kísérni). Ennek causatívuma a sügirlet- ige.

سَاوِيْغُون سَاوِيْغُون sügen : barát, jóbarát. — Sügenim : barátom, kedves emberem.

سَاوِيْغُورْكُولُوك süvürgülük : barátság, szeretet.

سَاوِيْوِيْنْدُورْمَاق süvündürmek : megörvendeztetni, felvidítani, örömet szerezni.

ش

شَاكَلِيك *šaslik*: kancsalság, kancsal nézés, bandsaság.

شَار vagy ار *šer, er*: az osztó-számnevek képzője. Pl. *altišer* (hat-hat, hatonkint), *altmiser, jigirmiser, jitmiser, jitmiser*, stb.

شَبَّة *sebe*: ár. Ahle, subula.

شَنَك *šeng*: cyprus-fa. A *Pānszad u hest lugat*-ban is.

شُو مُوندای *šumundak, šumundaj*: ilyen, olyan, így, úgy.

شِين *šen*: siránkozás, jajgatás.

ط

طُرْمَطَاي *turmutaj*: egy madár neve.

طُرِيد *turid*: harez, harezolás, vitézség, hősiesség. A *Pānszad u hest lugat*-ban is.

طَبَّعَاج *tamgaž*: egy fajta sapka, izzasztóval.

غ

غَاژ آيَاغِي *gaz ajagi*: egy ehető növény. — V. ö. oszm. *kaz ajagi* (libatopp, Gänsefuss).

غَاوَجِين *gaučün*: a törökök egyik törzsének neve.

غَايَا *gaja* (és *kaja*): szikla, mely a hegyből kiáll és magasra felnyúlik.

غَايَالِيغ *gajalig*: nehezen járható hegyes, sziklás vidék.

غِرَاو *girau*: dér. — A többi szótárak *kirau, kiraga, kiragi* alakokat ismernek.

غُرُولدَامَاي *guruldamak*: morog — a kutya.

غَاي *gaj*: párduez.

ف

فَاج *faž*: görög dinnye. — Arab *fīžž*.

فَاي نَاخُون *fał nazud*: jóslás 12 szem borsóval, melyet asszonyok szoktak véghez vinni.

فَرَجِي *ferēci*: köpönyeg, melybe a nők burkolóznak kimenés alkalmával.

فَرِد *ferd*: vörös sapka, melyet az özbegek a csata napján viselnek fejökön.

ق

قَابُرَجُوق *kaburžuk*: daganat, törés, mely a lábon támad a sok járástól.

قَابِيلْمَاي *kabilmak*: szemöles, pörsenés, kiütés támad, daganat, hólyag keletkezik a testen.

قَابْدَان *kapdak*: összeérő, összefüggő, egybekapcsolat, folytonos.

قَاثَا قَاثَا *kata-kalkan*: megszáradt, megkeményedett.

قَاتِمِشْتُورْمَاي *katišturmak*: összekeverni, vegyíteni, elegyíteni.

قَاتِيغ كُورَلُوك *katig gözlük*: zavart nézésű, zavaros tekintetű; szemérmetlen, szemtelen.

قَاتِيلْغَاغَلِيغ *katilgalig*: összekeveredés, összevegyülés, bele-, v. hozzávegyülés, elegyedés.

قَاتِينِيغ *katinž*: nász-ajándék.

قَاچَاغِي *kačagēi*: futó, szökevény, menekülő.

قادانلىق *kadallık*: leszögeztet, megerősített, szilárd, erősen álló.

قارغاش *kargaş*: átkozás, átok.

قارماش *karmaş*: összeütközés, mozgalom.

قاروره *karure*: egy hadi szerszám, harezi eszköz.

قارىغان *karıgan*: elöregedett, elaggott, meggörbült, hajlott. —

Abuska Lugatiban: *karıgan*.

قارىمچى *karımcı*: fekete rabszolga.

قازغان *kazgan*: jövedelem, nyereség.

قاشانك, قاشينك, قاشلينك *kaşanj, kaşing, kaşling*: ostoba, hitvány, durva, nyers, rút, gyűlöletes.

قاقالماق *kakalmak*: üttetik, veretik, löketik.

قاکتورماق *kakturmak*: valakivel üttetni, veretni.

قائشال *kaşal*: egy törzs, vagy nemzetség neve.

قاقشيلماق *kakşılmak*: meg-, v. elszáradni, száradt lenni anynyira, hogy hasad v. megrepedezik.

قالالماق *kalalmak*: fölkelni, fölállani, emelkedni.

قالپانماق *kalpanmak*: befödetik, betakartatik, valamibe burkolózik. — Bizonyára metathesis a *kapla-*, illetőleg *kaplanmak* alakból.

قالتورماق *kalturmaş*: falat; édes sütemény.

قالغان *kalgan*: maradék, maradvány.

قالماşماق *kalmaşmak*: sérteni, bántalmazni, jogtalanul bánni vele, gyötörni.

قالیماق *kalımak*: kevesbedni, fogyni.

قالینماق *kalınmak*: elmaradni, elfogyni.

قاشتمورماق *kamaşturmak*: elvásolni — a fogakat; kápráztatni — a szemeket.

قاشتمورقان *kamaşturkan*: a mi elvásolja a fogakat, kápráztatja s elvakítja a szemeket. Pl. *kamaşturkan zemalıng* (vakító szépséged, Neváinál).

قاندورماق *kandurmak*: itatni, megitatni, vízzel jöltartani.

قانغا *kanga*: kazak nyereg, elül és hátul nyeregfával, kápával.

قانماق *kanmak*: érteni, megérteni. — Megvan az azerbajdsániban is (Budagovnál).

قاندورماق *kandurmak*: hajtani, kergetni, üzni, megfutamtani, megszalasztani.

قاوروشماق *kavruşmak*: összefűzni, összecsatolni, egybekötni, egyesíteni. — Bizonyára metatheticus alak a *kavşur-*, *kavuşur-* helyett.

قاورولماق *kavrolmak*: megfőni, megsülni, megpuhulni, tűzön megpirulni.

قاورشالماق *kavşalmak*: valakivel pár, v. társ lenni, társulni, együtt lenni vele, esatlakozni.

قاورغان *kavgan*: kiüzött, elüzött.

قاولوج *kavluç*: sérv, sérülés, tökösség. — V. ö. oszm. *kavluç*.

قاوروجاتچى *kavurçakçı*: bűvész, szemfényvesztő.

قاورولماق *kavulmak*: hajtatik, üzetik, kergettetik, megfutamtatik, elüzetik.

قاي بيري *kaj biri*: mindegyikük.

قایتالماق *kajtalmak*: megakadályoztatik, visszatartatik, eltiltatik.

قَائِنَشْمَائِ *kajtismak*: együtt, v. egyszerre fordulni, megfordulni, visszatérni.

كَائِبْجُورْمَا *kajzurma*: vas és aczél keveréke, melyből kést és kardot csinálnak.

كَائِرِيلْمَائِ *kajrilmak*: végére jutni, el-, bevégezödni, véget érni. — V. ö. azerb. *kajirmak* (machen, thun).

كَائِغُولُوقْ قُوشْ *kajguluk kus*: bagoly.

كَائِنَاشْمَائِ *kajnašmak*: forni, buzogni.

كَائِوُقْ *kajuk*: fejrevaló, főveg, fátyol, fej-ék.

كَيْسِيْنْ *kjisin*: sciurus sibiricus, sive tartaricus.

كَارَا بِيْلِكِي *kara bilgi*: esukló a könyöknél és térdnél, karhajlás, térd-hajlás. — V. ö. oszm., csag. *bilek* (esukló, Gelenk); *kolln bileji* és *ajak bileji* (Ahmed Vefiknél). Pavet szótárában hibásan: *karajilikli*.

كَارَابِيْنَا és كَارَامِيْنَا *karabina, karamina*: karabély.

كَارَا پَرْ *kara-per*: fekete toll; néhány fehér toll közé egy szál fekete tollat kötnek s ezt a csata napján a sapkára feltűzik.

كَارَاتْمَائِ *karatmak*: feketíteni, feketévé tenni.

كَارَاخَانْ *karaxan*: az özbegeknek egyik nemzetsége.

كَارَاقْ és كَارَاكْ *karak*: anyajegy, szépség-jegy. — V. ö. Háfiznál a híres *zal-i-hinduješ* kifejezéssel.

كَارَا كِي *kara kis*: fekete nemez. «Turánban olyan szokás volt, hogy ha valaki meghalt, akkor a rokonai és hozzátartozói egy-egy darab fekete nemezt akasztottak nyakukba és viselték.»

كَيْلِيمَائِ *kijimak*: szemmel inteni, hunyorítani, kaesintani, pislogni. — A többi szótárakban: *kipmak, kimnak*.

كَانِيْمْ *kaniš*: tisztelet, hódolat, vonzalom vmihez.

كُوبَا *kuba*: (a kalmukok nyelvén) páncél.

كُوبِسَامَائِ *kopsamak*: hangszeren játszani és énekelni.

كُوبُورْمَائِ *kopurmak*: fölállítani, fölkelteni, felizgatni.

كُوتَانْ *kutan*: seb, mely a ló testén keletkezik, törés.

كُوجَالْمَائِ *kožalmak*: öregedni, megvélni.

كُوجُغُو *kužgu*: ölelés, megölelés.

كُوجُوشْ *kužuš* = *kužgu*.

كُوجُقَارِلَاشْ *kučkarlaš*: a kosok öklelődése.

كُودَاقْ *kudak*: a hegy alja, töve.

كُورْ *kur*: esömő, daganat a testen.

كُورَارِشَانِكْ *kurarsang*: viszketeges vörös kiütés, pattanás, pörösenés, kis hólyag az arezon, a test bőrén.

كُورْجُو *kurju*: kisebb fajta vadászkutya.

كُورْدُورْمَائِ *kurdurmak*: felállítani — sátozt és egyebet.

كُورُوبْ *korub*: vizmosás a folyó partjain, szakadék, melyet a folyó mosott a partokon.

كُورُوقْتَمَائِ *korukmak*: őriztetik, védetik, őrizve lenni.

كُورِي *kuri*: galacsinhajtó eserebűly, Kothkäfer, Dreckkäfer.

كُوزْغَالْ *kozgal*: összeütközés, zavarodás, mozgalom, zavargás, lázongás.

كُوزْغَاغانْ *kozgagan*: mozgalmat indító, izgató.

كُوشْلُوقْ *košluk*: vegyített, elegyített, kevert.

كُوشْمَائِ *kušmak*: megfogni, megragadni, elfogadni, elvinni.

كُوشِنِي és كُوشِي *košni, koši*: szomszéd. — Amaz metatheticus alak *koši* heiyett, emez pedig ennek könnyebb kiejtése.

كُوشُوشْمَائِ *kokušmak*: társulni, hozzá csatlakozni; — vegyülni, elegyedni, összekeveredni.

قَوْلَاغْرَامَاق *kulagramak*: ígéretet tenni, megígérni, kötelezni magát.

قَوْلَاغْلَاشْمَاق *kulaglaşmak*: suttogni egymás fülébe.

كَوْلِدَاتْمَاق *koldatmak*: mással segíttetni, gyámolittatni.

كَوْمَارِيلْمَاق *komarilmak*: körülvéttetik, körülfogatik, bekerítettik.

كَوْمَاتْلُوق *kojatluk*: délelőtti idő, reggel.

كَوْمَيْجِي *kojéi*! (imperativus a *kojmak* igéből): tedd le! hagyj ott! — V. ö. a kazáni-tatárban a precativusnak *éi, ée* képzőjével; pl. *aša-éi* (egyél, kérlek), *kil-ée* (jőjj, kérlek).

كَوْمِلَاتْمَاق *kujlatmak*: mással olásatni, eltemettetni, földbe rejtetni.

كَوْمُولْمَاق *kojulumak*: letéttetik, ott hagyatik, elhagyatik.

كَوْمُولْمَاق *kojulumak*: öntetik, kiöntetik, v. ömlik.

كَيْكِيْرِيْمَاق *kičkiričmak*: kiabálni, jajveszékélni, siránkozni.

كِيْرَاكْرَاق *kirakrak*: messzebb, távolabb, jobban félre eső helyen.

كِيْرِيْبَاچَا *kirpača*: törmelék, szemét, dirib-darab fa, v. gaz, mely a víz fenekén leüllepdek és megkeményedek.

كِيْرِيْمَاق *kirpmak*: horzsolás, melyet az ellőtt nyíl, vagy eldobott kő és más effélének súrolása csinál.

كِيْرِلَامَاق *kirlamag*: kanyargós út.

كِيْرِيْق *kirik*: elzárt, elrekesztett, bekerített, eltorlaszolt.

كِيْرَارْتْمَاق *kizartmak*: pirosítani, vörössé tenni, piritani.

كِيْرِيْل *kizil*: egy vörös színű s a papagájhoz hasonló madár, a papagájnak egyik faja.

كِيْرِيْل سُو *kizil su*: (képletesen) bor.

كِيْسِنَامَاق *kisnamak*: szorosra fogni, szorítani, szűkíteni, szigorúságot gyakorolni.

كِيْسِنَالْمَاق *kisnalmak*: szorúlni, szűkülni, szorult, v. szűk helyzetbe jutni.

كِيْسِنَانْمَاق *kisnannamak* = *kisnalmak*.

كِيْسِيْع *kisig*: rövid, kurta.

كِيْشَلَانْمَاق *kislanmak*: telelni.

كِيْشَلَاو *kitau*: dsida, szurony, nyíl.

كِيْنِيْمَاق *kinimak*: részegeskedni, a részegséget megszokni.

ن

كَوْرِيْن *gezzen*: menyét.

كَوْ كَاو *gez-gez*: lyuk, nyílás, seb. — Pl. *Könglüm ve bagrimni gamzing tigi ejler gez-gez* (Nevái).

كَوْبِرِيْجِي *gebregi*: gyapjúból szőtt ócskább posztó. — A Pánszad u hest lugatban is.

كَوْبِرِيْك *käprik*: szempilla.

كَوْبِيْر *kepir*: nőstény majom, simia. (Hindu szó.)

كَوْتَارَا *ketare*: rövid lánsa, szurony, tör, melyet a hinduk övükben viselnek.

كَوْرَج *kerž*: hurok, melyet a bóhér akasztás alkalmával a kivégzendőnek nyakába vett.

كَوْرِيْزِي *gerdizdi*: vékony és finom fátyol, a nők fejrevalója. — A Pánszad u hest lugat szerint: «nagyon vékony szövet».

كَوْرِيْكَا *gerfeke*: páncél, vért. — Pavet és Szulejmán szótárá-

ban: *كرفك* a mely kiejthetetlen alak csak közös forrásuknak tollhibájából származhatott.

كِرِي és *كِرَا* *geri, gire*: illő, illendő, alkalmas, méltó.

كِرِي és *كِرَا* *geri, gire*: gödény. — A Pánszad u hest lugatban is.

كِر *gez*: seprű nyelo. — A Pánszad u hest lugatban is.

كِرَارِلامان *gizarlamak*: fizetni, megfizetni, megadni. — V. ö. persa *gizār, gizarāden* (solvere, pendere).

كِرُجُورُجِي *gürürcüji*: pásztor.

كِرُجِي *küci*: kutya-kölyök.

كِرُور *kürek*: lapát.

كِرُورُشَلُور *gürüşlük*: jószemű, a kinek jó látása van, éles szemű s a ki messze ellát.

كِرُورُشِمَاك *gürüşmek*: találkozni egymással.

كِرُورُك اِيلِي *gök ilü*: az égi lakók, angyalok.

كِرُورُكِرَتِمَاك *gögertmek*: kékíteni, kékre festeni.

كِرُورُكِرَاكَاك *gögergen*: kizöldült (mező, rét), kihajtott (növényzet); megkékült.

كِرُورُكِرَانِمَاك *gügrenmek és gügrenmek*: haragos, mérges lenni, a haragtól izgatott lenni, mérgeledni.

كِرُورُكِرَلِك *göglek*: mell, kebel. — Van *gögrek* is.

كِرُورُكِرَان *gügen*: a kisebbik, fiatalabbik leány, kis leány. (Mongol eredetű.) — V. ö. burját: *kükön, xügen, xügen* = Kind (Castrén).

كِرُورُكِرُورُل *gügül*: egy fekete bogár.

كِرُورُكِرَاكَاك *kölegen*: árnyék.

كِرُورُكِرُورُشِمَاك *gülüşmek*: együtt nevetni, nevetgélni.

كِرُورُكِرَاك *gömek*: gümő, esomó, kidudorodás — a torkon, mely felnőtt korban jelentkezik. — Hibás tehát más szótáraknak az az értelmezése, mintha ennek a szónak (illetőleg a *kömek*-nek) jelentése «nyak» volna.

كِرُورُكِرِمَاك *kömmek*: utána menni, nyomában járni, követni, kísérni.

كِرُورُكِرُورُكِرَان *göjmen*: ürügy, mentegetőzés, vonakodás.

كِرُورُكِرُورُكِرَاك *kesegen*: igen éles. — V. ö. régi oszm. *keseken* (scharf, schneidig, Vámbéry: Alt-osmanische Sprachstudien 190.).

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *kiki karam*: közeli rokon. (Abuska Lugati.)

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَاك *gelmege*: a jövő, jövendő. — Szó szerint: a még el nem jött, el nem érkezett, tehát az, a mi még ezután jön = jövő. Pl. *Gelmege ve githen*: a múlt és a jövő (Nevái).

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *kin*: valami mögött levő hely, v. tér, möge valaminek.

Perde kinidin: a függöny mögül. *Bir biri kinife*: egymás után. (Abuska Lugati.)

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *gejmek*: öltözék, öltözet. Pl. *Bular gejmegi barca azzar olup* (ezeknek öltözete mind zöld levén).

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *ger*: a nőruz. (Mongol eredetű.)

J

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *lag*: láng. Pl. *Idimni lag lag örtej*.

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *lajmak*: valamivel bevonni, bemázolni, sárral tapasztani, rákenni.

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *lajlanmak*: valamivel bevonatik, bemázoltatik, sárral tapasztatik.

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *labasak*: felső ruha, kaftán. (Mongol eredetű.)

كِرُورُكِرُورُكِرُورُكِرَان *levend*: lovas, lovas katona.

مَآغ *mag*: galamb. *Ak-mag*: fehér galamb; *kara-mag*: fekete galamb.

مَآغِاق *magmak*: elvinni.

مَتَل *metel*: mese, valótlanság.

مَخْمُورَلُوق *mazmurluk*: mámorosság, ittas állapot.

مَرَق *marak*: kellemetlen, alkalmatlan, kinos, nem kellő, nem tetsző.

مِرِيلْدَامَاق *mirildamak*: morogni, haragvó hangot adni, — vadállatok, kutya stb.

مَسْتَلِيع *mestlig*: részegség.

مِشْكِينِ يِيْلَان *mişkin jilan*: (képletesen) a kedvesnek hajfúrtei. — V. ö. persa *müşkin* (moschusduftig, farbig).

مُو *mu*: ez, emez.

مُوْج *muč*: boka, bokacsont. (A Pánszad u hest lugat, Neváiból.)

مُوْكَالْمَاك *mügelmek*: meggörbülni, hajlani, magát meghajtani.

مُوْل *mul*: szükölködő, szükségben levő, szegény.

مُوْنَكَايِشْمَاق *munujajšmak*: együtt bánkódni, együttesen szomorkodni.

مِيرْوَق *mirvak*: engedelmes, szolgálatkész rabszolga és rabnő.

ن

نَاوَلِيق *naulik*: esatorna, canalís, vízvezeték.

نِي *ni*: mi, micsoda? mily, milyen, minő! Pl. *ni-jirlar*: mily szépen énekel! hogyan énekel! *ni jarasib-tur*: minő széppé lett! hogyan megszépült!

نِي اَسِيغ *ni asig*? : mi haszna?

نِي اِيشْكَ *ni işge*? : miért? mi végre?

نِي تَانْكَ *ni tang*: mi-csoda?

نِيْتَاَر *niter*? : mit csinál, mit tesz? (*ni eter* helyett); نِيْتِيْنَك *nitting*? : mit tettél? (*ni etting* h.); نِيْتَاِيِيْن *nitejin*? : mit tegyek?

(*ni etejin* h.); نِيْتَسَانْكَ *nitseng*? : mit csinálsz? (*ni etseng* h.);

نِيْتَسُون *nitsün*? : mit tegyen? (*ni etsün* h.); نِيْتَالِيْن vagy نِيْتَاَمِيْن

nitelin, nitgemin? : mit tegyek? (*ni etelin, ni etgemin* h.); نِيْتَاَكَاي

nitgej? : mit tegyen? (*ni etgej* h.); نِيْتَاَكُوْسِي دُوْر *nitgüsi dur*! : mit

kelljen tennie? (*ni etgüsi dur* h.); نِيْتَاَكُونْكَ دُوْر *nitküng dur*! : mit

kelljen tenned? (*ni etküng dur* h.); نِيْتَاَكِيْل *nitgil*? : mit csinálj?

(*ni etgil* h.); نِيْتَاِيْبَان *nitiben*? : mit csinálván? (*ni etiben* h.);

نِيْتَا_آلْمَاق *nite-almak*? : mit tehetni? mit lehet tenni? (*ni ete-*

almak h.).

نِيْتَاَكُوْنْتُوْرْسِيْن *nitük-türsin*? : hogy vagy? hogyan vagy?

نِيْمَسَا *nimsa*: valami.

نِيْلَاَر *niler*: négy (*aded-i-čihärri güjend*).

و

و *u*: *A parancsoló mód végére tétetik nyomatékositás kedvéért, mint az oszmanliban a s betű (*a*)*; pl. *bar-u*: menj, meuj hát! (= oszm. *var-ä*)! *aztar-u*: keress, kutass! (= oszm. *aktar-ä*!), *kajtar-u*: fordíts, fordítsd meg hát! (Abuska Lugati.)

ي

يَاپِي *japi*: a hogy közepe, középső része, medium montis.

يَاپِيْشْتُوْرْمَاق és يَاپُوْشْدُوْرْمَاق *japišturmak, japušdurmak*: hozzáilleszteni, hozzáfűzni, ragasztani.

يَايِنْمَاق *jajinmak*: öltözködni, ruhát öltetni, magára venni valamit.

يَاتَاق *jatak*: juhok és más állatok fekvő s alvó helye.

يَاتَقَان *jatkan*: alvó, álomban levő.

يَاتُوق *jatuk*: egy hangszer neve: czimbalom.

يَارَاتَقَان *jaratkan*: teremtő.

يَارَاتِيلْمَاق *jaratilmak*: teremtetik, létre hozzátik.

يَارَاشَا *jarasa*: diszes, csinos, ékes, illő, méltó.

يَارَاشَا *jarasa*: békés, kibékített, megengesztelt.

يَارَلاَغُوجِي *jarlaguđi*: a ki kis kézi-dobot ver s a mellett énekel.

يَارْمَاشْمَاق *jarmařmak*: négykézláb magasra fölmenni, fára, falra, kötélén stb. fölmászni. A többi szótárak csak *jarman-* alakot ismernek.

يَارُوقَان *jaruđan*: fénylő, ragyogó.

يَارِشْمَاق *jarisřmak*: nyargalni, lovou-versenyt futni.

يَارِيلْمَاق *jarilmak*: elkezdődik — vmi munka, v. eselekves.

يَارِيلْغَان *jarilđan*: elhibázott, eltévesztett, hibás.

يَاسَامَاق *jasamak*: el-, bevégezni, elkészíteni, befejezni.

يَاسَاتْمَاق *jasatmak* = *jasamak*.

يَاسَاشْمَاق *jasasřmak*: elkészülni, készen lenni, kicsinosíttatni, díszes lenni.

يَاسَالْغَان *jasalđan*: elkészített, bevégzett, kész.

يَاسَانْجَان *jasanđan*: a ki szereti magát csinosítani s magát így fitogtatni, nyalka.

يَاشُوقْتَان *jasuđtan*: elrejtett, elrejtőzött, rejtett, titkos.

يَاغْدُورْمَاق *jađurmak*: önteni, ömlesztetni, hullatni. — Pl. *Ĝözüm äfet jaugurin jađurdı* (Nevái).

يَاغِين دُور *jađin dur*: esőre áll az idő, esős idő van.

يَاكِيلْمَاق *jakilmak*: meggyülni, égni, megégni.

يَاكِيلْمَاق *jakilmak*: tetszeni, kedveltetni, elfogadtatni, kedvelt lenni.

يَاكِيلْمَاق *jakilmak*: bedörzsöltetik, bemázoltatik valamivel, bevonatik. rákenetik.

يَاكِينْلاشْتُورْمَاق *jakinlařturmak*: közel vinni, hozni, közelebb tenni, közelíttetni.

يَاَلَانْمَاق *jalanmak*: hizelegni, hízelkedni, kedveskedni.

يَاَلْتَانْمَاق *jalantanmak*: fáradt, bágyadt lenni, elgyengülni, elerőtlenedni.

يَاِلْبَنْغَان *jalınđan*: kutya, mely hizeledésből az ember kezét és lábát nyalja, v. hozzádörzsölődik; hízelgő, kedveskedő ember.

يَاِنْجِيلْمَاق *janđilmak*: össze-, v. szétzúztatik, darabokra zúztatik, összetapostatik, eltiportatik.

يَاِنْكَالْمَاق *jangalmak*: hibázni, tévedni, esalódni.

يَاِنْكِيلْغَان *jangilđan*: eltévelyedett, a ki a helyes utat eltévesztette, arról letért, eltévedett.

يَانْكَان *jankan*: szomszár holt, égető szomszárúságtól elpusztult.

يَاوُورْغَان *javurđan*: páncél, vért, vestitus bellicus tam minimum quam equorum.

يَاِيلَانْمَاق *jalanmak*: nyaralni, nyaraló helyen tartózkodni.

يَاِيلْمَاق *jiberilmak*: küldetik.

يَاِتْكُورْتْمَاق *jitkürtmek*: valahova juttatni, vinni, v. vezetni; utána, v. hozzácsatolni, függesztetni.

يَاجِنْمَاق *jajinmak*: öltözködni, ruhát öltetni, magára venni valamit.

يَاجَاتِق *jatak*: juhok és más állatok fekvő s alvó helye.

يَاجَاتِقَان *jatkan*: alvó, álomban levő.

يَاجَاتُوق *jatuk*: egy hangszer neve: czimbalom.

يَاجَاتِقَان *jaratkan*: teremtő.

يَاجَاتِقِيلْمَاق *jaratilmak*: teremtetik, létre hozzátik.

يَاجَارَاشَا *jaraša*: díszes, csinos, ékes, illő, méltó.

يَاجَارَاشَا *jaraša*: békés, kibékített, megengesztelt.

يَاجَارَلاَغُوجِي *jarlaguži*: a ki kis kézi-dobot ver s a mellett énekel.

يَاجَارْمَاشْمَاق *jarmašmak*: négykézláb magasra fölmenni, fára, falra, kötélén stb. fölmászni. A többi szótárak csak *jarman-* alakot ismernek.

يَاجَارُوْغَان *jarugan*: fénylő, ragyogó.

يَاجَارِشْمَاق *jarışmak*: nyargalni, lovon-versenyt futni.

يَاجَارِذِلْمَاق *jazilmak*: elkezdődik — vmi munka, v. eselekvés.

يَاجَارِذِلْغَان *jazilgan*: elhibázott, eltévesztett, hibás.

يَاجَارِسَامَاق *jasamak*: el-, bevégezni, elkészíteni, befejezni.

يَاجَارِسَاتْمَاق *jasatmak* = jasamak.

يَاجَارِسَاشْمَاق *jasasmak*: elkészülni, készen lenni, kiesinosíttatni, díszes lenni.

يَاجَارِسَالْغَان *jasalgan*: elkészített, bevégzett, kész.

يَاجَارِسَانْجَاق *jasanžak*: a ki szereti magát csinosítani s magát így fitogtatni, nyalka.

يَاجَارِشُونْغَان *jašungau*: elrejtett, elrejtőzött, rejtett, titkos.

يَاجِدُورْمَاق *jadurmak*: önteni, ömlesztetni, bullatni. — Pl. *Gözüm äfet jangurün jadurdı* (Nevái).

يَاجِدُور *jagin dur*: esőre áll az idő, esős idő van.

يَاجِيلْمَاق *jakilmak*: meggyúlni, égni, megégni.

يَاجِيلْمَاق *jakilmak*: tetszeni, kedveltetni, elfogadtatni, kedvelt lenni.

يَاجِيلْمَاق *jakilmak*: bedörzsöltetik, bemázoltatik valamivel, bevonatik rákenetik.

يَاجِيلْمَاشْتُورْمَاق *jakinlašturmak*: közel vinni, hozni, közelebb tenni, közelítettetni.

يَاجِلَانْمَاق *jalanmak*: hizelegni, hízkelni, kedveskedni.

يَاجِلْتَانْمَاق *jaltanmak*: fáradt, bágyadt lenni, elgyengülni, elerőtlenedni.

يَاجِلِنْغَان *jalingan*: kutya, mely hízkelésből az ember kezét és lábát nyalja, v. hozzádörzsölődik; hízgelő, kedveskedő ember.

يَاجِلْجِيلْمَاق *janžilmak*: össze-, v. szétzúzatik, darabokra zúzatik, összetapostatik, eltiportatik.

يَاجِلْغَالْمَاق *jangalmak*: hibázni, tévedni, esalódni.

يَاجِلْغِيلْغَان *jangilgan*: eltévelyedett, a ki a helyes utat eltévesztette, arról letért, eltévedett.

يَاجَانْكَان *jankan*: szomszár holt, égető szomszárjástól elpusztult.

يَاجَارُورْغَان *javurgan*: páncél, vért, vestitus bellicus tam minimum quam equorum.

يَاجِلْجَانْمَاق *jajlanmak*: nyaralni, nyaraló helyen tartózkodni.

يَاجِلْجِيلْمَاق *jiberilmek*: küldetik.

يَاجِلْجُورْتْمَاق *jütkürtmek*: valahova juttatni, vinni, v. vezetni: utána, v. hozzácsatolni, függesztetni.

يَتَمِيش *jitmiş*: hetven.

يَتِيشُورَمَاك *jitišürmek*: juttatni, érkeztetni, valahova eljuttatni.

يَجِين *ji-jin*: enniivaló, élelmiszer általában.

يَجْشِيرَاتِرَاك *jažširak-rak*: jobb. — Nyomatékosság kedvéért a képző kettőztetésével. V. ö. magyarban a nyelvjárási *szebb-ebb* alakokkal!

يَعْلَع *jaqlig*: nyíl, melyet esatában szoktak használni.

يَقْتَان *és* يَقْلَتَان *jaktak, jakiltak*: egy bizonyos dísz, ékeség, pipere neve: ruha, öltözék.

يَقْوِق *jikuk*: rom, romladék, romba dőlt épület.

يَكْنُت *jüknüt*: süldisznó.

يَكِينْلِيك *jiginlik*: jóság. — V. ö. régi oszm. *jig* (wohl, gut. Vámbéry: Alt-osm. Sprachstudien 180. 1.).

يِلَاك *és* يِلَاك *jilek, jillek*: nyíl.

يِلْدِيرِم *jildirim*: mennydörgés és villámlás.

يُوا *juva*: a törököknek egyik törzse.

يُودُورْتَمَاك *judurtmak*: mosatni (causat.).

يُورُوتَمَاك *jürütmek*: vinni, vezetni, úton vezetni. *Meşal jürüt-mek*: faklyát vinni.

يُورُولْمَاك *jürülmek*: útnak, v. útra indulni, útra kelni; kerülni, körüljárni, fordulót tenni.

يُورُولْمَاك *jurulmak*: az álom megmagyaráztatik, megfejtetik.

يُورُولْمَاك *jorulmak*: elfáradni, fáradt, bágyadt lenni.

يُورُوتَمَاك *juzatmak*: nyújtani, kiterjeszteni, hosszabbítani.

يُوزُ أَوْرَمَاك *jüz urmak*: többfelé, v. mindenfelé tekintgetni, hol erre, hol arra fordulni; állbataflan, változékony lenni.

يُوزُالَانْمَاك *jüzlenmek*: szemben lenni egymással, találkozni, összejönni.

يُوزُغُرُولْمَاك *jogurulmak*: gyúratik, dagasztatik, — tészta, sár. — V. ö. altái *juura-* (gyúrni, dagasztani; Budagovnál).

يُوزُغُرِي يُول *jozri yol*: pusztaság, sivatag Bisbalik és Khanbalig (Peking) között.

يُوزُكَارِيدِين *jukaridin*: felülről, magasról.

يُوزُكْسِير *joksiz*: tönkre ment, elszegényedett, szegény.

يُوزُكُلُوك *jokluk*: nem-létezés, semmiség.

يُوزُكُوجِي *jüküci*: a feleség öccse, sógor.

يُوزُكُوتَمَاك *jükünmek*: tiszteletből letérdepelni valaki előtt; megtisztelni, üdvözölni; át-, v. benyújtani valami iratot, kérvényt; a poharat, serleget átnyújtani másnak, hogy igyék, török szokás szerint. Ez utóbbi jelentéssel v. ö. a megfelelő magyar szokást, mely alkalommal ezt mondják: «Adom becsülettel», — «Veszem tisztelettel».

يُوزُكُورْمَاك *joldurmak*: kitépet, kiszaggattat.

يُوزُكُولْمَاك *jolmak*: vezetni, utat mutatni.

يُوزُكُوتَمَاك *jolukmak*: találkozni, összetalálkozni; egymásról kérdezősködni, egymás állapotát tudakozni.

يُوزُكُوتُوشْمَاك *jolukušmak* = jolukmak.

يُوزُكُونْمَاك *jolanmak*: másnak utat adni, az útból kitérni.

يُوزُكُورُوشْمَاك *jürüšmek*: elpusztulni, romba dőlni.

يُوزُكُوشَاتَمَاك *jumšatmak*: puhítani, lágyítani, porhanyóvá, puhává tenni.

يُوزُكُورْدُوك *jumurduk*: ököl.

يُون *jun*: liszt. — A többi szótárak csak *اون un* alakot is-

mernek. V. ö. még a szókezdő *j* tekintetében: *juzatmak* (nyújtani = *uzatmak*; l. föntebb) és *ješmek* (= *esmek*, az Abuska Lugatiban *isemek*; l. alább).

يُونِدُورْمَاق *jondurmak*: nyiretni, vágatni, metszetni, vakar-
tatni, horzsoltatni.

يُؤْيُولْمَاق *jujulmak*: megsemmisülni, elenyészni, semmivé
lenni, többé nem létezni.

يَيْشِمَاق *ješmek*: fenni, összefonni, szöni. — Van ezen jelen-
téssel *esmek*, passivuma *esilmek*, az Ab. Lugatiban *isilmek*.

يَيْشِمَاق *jšmek*: enni, étkezni.

يَيْلِكُوج *jelgüç*: legyező.

يَيْلَلَانْمَاق *jellenmek*: felfúvalkodni, elbizakodni, gögösködni.

يَيْلَمَاق *jellemek*: szelet csinálni, hajtani, fűjni.

يَيْنُورْمَاق *jenürmek*: megváltoztatni, kicserélni, megmásítani.

يَيْيُوتْمَاق *ijütmek*: helyet cserélni, helyét megváltoztatni, a
saját helyéről más helyre menni, elköltözni.